

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálně pedagogických studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Volnočasové aktivity pro osoby s mentálním postižením

Bc. Eliška Novotná

Olomouc 2025

Vedoucí práce: Mgr. Petra Jurkovičová, Ph.D.

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

Jméno a příjmení: **Bc. Eliška NOVOTNÁ**
Osobní číslo: **D22547**
Adresa: **Moravská Huzová 33, Štěpánov – Moravská Huzová, 78313 Štěpánov u Olomouce, Česká republika**
Téma práce: **Volnočasové aktivity pro osoby s mentálním postižením**
Téma práce anglicky: **Leisure activities for persons with intellectual disabilities**
Jazyk práce: **Čeština**
Související osoby: **Mgr. Petra Jurkovičová, Ph.D. (Vedoucí)**
Ústav speciálněpedagogických studií

Zásady pro vypracování:

1. Volba tématu.
2. Studium odborné literatury a dalších zdrojů.
3. Analýza dostupných informací.
4. Stanovení cílů práce, interpretace výsledků.
5. Tvorba jednotlivých částí práce.
6. Průběžná konzultace s vedoucím práce.
7. Příprava a realizace výzkumné části práce.
8. Vyhotovení a následné odevzdání práce.

Seznam doporučené literatury:

1. VALENTA, Milan, Jan MICHALÍK, Martin LEČBYCH a kolektiv, 2018. *Mentální postižení*. 2. přepracované a aktualizované vydání. Grada. ISBN 978-80-271-0378-2.
2. PIPEKOVÁ, Jarmila a Marie VÍTKOVÁ, 2016. *Od edukace k sociální inkluzi osob se zdravotním postižením se zaměřením na mentální postižení*. MuniPress. ISBN 978-80-210-7689-1.
3. ŠEDIVÝ, Marek a Olga MEDLÍKOVÁ, 2017. *Úspěšná nezisková organizace*. 3., aktualizované a rozšířené vydání. 978-80-271-0249-5: Grada.
4. BOUKAL, Petr, 2013. *Fundraising pro neziskové organizace*. Grada. ISBN 9788024744872.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a všechny uvedené zdroje jsem uvedla v referenčním seznamu literatury.

V Olomouci dne:

Bc. Eliška Novotná

Na tomto místě chci poděkovat zejména vedoucí mé diplomové práce Mgr. Petře Jurkovičové, Ph.D. za věnovaný čas, přínosné rady, a především pochopení v průběhu psaní práce. Děkuji také všem participantům, kteří byli ochotni se na mé práci podílet. V neposlední řadě děkuji svojí rodině a přátelům za podporu po celou dobu studia.

Anotace

Jméno a příjmení:	Eliška Novotná
Katedra:	Ústav speciálně pedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Petra Jurkovičová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2025

Název práce:	Volnočasové aktivity pro osoby s mentálním postižením
Název v angličtině:	Leisure activities for persons with intellectual disabilities
Zvolený typ práce:	Diplomová
Anotace práce:	<p>Diplomová práce se zabývá výběrem volnočasových aktivit pro osoby s mentálním postižením a je rozdělena na dvě části. Teoretická část práce je zaměřena na vymezení základních pojmů, kterými jsou například mentální postižení, osobnost jedince s mentálním postižením, volný čas, opatrovník osoby s mentálním postižením. S pojmem opatrovník osoby s mentálním postižením zde operujeme z toho důvodu, protože účastníci výzkumu v rámci empirické části práce jsou právě opatrovníci. V empirické části práce je objasněna metodologie výzkumu, metoda sběru dat, proces jejich zpracování, postup a realizace zpracování dat. V práci je stanovena hlavní výzkumná otázka a tři dílčí výzkumné cíle. Hlavní výzkumná otázka zní: <i>Jakým způsobem osoby s mentálním postižením tráví volný čas a jaké volnočasové aktivity si vybírají?</i> Odpověď na ni získáme prostřednictvím odpovědí na dílčí cíle, které se zabývají zjištěním, jakou roli ve výběru volnočasových aktivit hraje opatrovník dospělé osoby s mentálním postižením, kde se opatrovník informuje o nabídce volnočasových aktivit a zda osoba s mentálním</p>

	<p>postížením využívá také aktivity primárně určeny pro osoby in-taktní. Součástí empirické části práce je také interpretační část. Jako metodu sběru dat jsme zvolili polostrukturovaný rozhovor s opatrovníkem dospělé osoby s mentálním postižením. Roz-hovorů proběhlo celkem pět. Všem participantům je v rámci etiky výzkumu zachována anonymita, proto jsou výsledky in-terpretovány s jejich fiktivními jmény. V závěru práce se na-chází diskuze, která shrnuje zjištěné poznatky a přinášíme také doporučení pro praxi.</p>
<p>Klíčová slova:</p>	<p>volnočasové aktivity, volný čas, osoba s mentálním postiže-ním, opatrovník</p>
<p>Anotace v angličtině:</p>	<p>This thesis focuses on the selection of leisure activities for in-dividuals with intellectual disabilities and is divided into two parts. The theoretical part defines key concepts such as intell-ectual disability, the personality of an individual with an in-tellectual disability, leisure time, and the guardian of a person with an intellectual disability. The term „guardian of a person with an intellectual disability“ is used because the research participants in the empirical part of the thesis are precisely gu-ardians. The empirical section explains the research methodo-logy, data collection method, data processing procedure, and implementation process. The thesis formulates a main re-search question and three sub-research objectives. The main research question is: <i>How do individuals with intellectual di-sabilities spend their leisure time, and what leisure activities do they choose?</i> The answer to this question is obtained through sub-objectives, which explore the role of the guardian in selecting leisure activities for an adult with an intellectual disability, where the guardian seeks information about avai-lable leisure activities, and whether individuals with intell-ectual disabilities participate in activities primarily designed for neurotypical individuals. The empirical section also inc-</p>

	<p>cludes an interpretative part. The chosen data collection method is a semi-structured interview with the guardian of an adult with an intellectual disability. A total of five interviews were conducted. To ensure research ethics, all participants remain anonymous, and their results are interpreted using fictitious names. The thesis concludes with a discussion summarizing the findings and providing recommendations for practice.</p>
Klíčová slova v angličtině:	leisure activities, leisure time, person with an intellectual disability, guardian
Přílohy vázané v práci:	1 Příloha – Informovaný souhlas
Rozsah práce:	72 stran
Jazyk práce:	Český

OBSAH

ÚVOD.....	10
TEORETICKÁ ČÁST	12
1 Vývoj terminologie.....	13
1.1 Etiologie	15
1.2 Diagnostika	16
2 Osobnost jedince s mentálním postižením.....	18
2.4 Období dospělosti.....	20
2.4.1 Zaměstnávání.....	21
2.4.2 Sexualita	21
2.4.3 Manželství a rodičovství.....	22
3 Opatrovník v životě osoby s MP	25
3.1 Opatrovník a jeho role.....	25
4 Volný čas	27
4.1 Funkce volného času.....	28
4.2 Determinanty ovlivňující volný čas	30
4.3 Možnosti trávení volného času	31
4.4 Příklady sociálních služeb poskytující volnočasové aktivity	32
EMPIRICKÁ ČÁST	34
5 Cíle výzkumu	35
6 Metodologie výzkumu	36
6.1 Metoda sběru dat.....	37
6.2 Proces zpracování dat	38
6.3 Metody analýzy dat.....	38
6.4 Popis výzkumného vzorku.....	38
6.5 Průběh výzkumu	40
6.6 Etika výzkumu.....	42

6.7 Analýza a interpretace získaných dat	42
6.7.1 Role opatrovníka.....	45
6.7.2 Získávání informací o nabídce aktivit	52
6.7.3 Využití volnočasových aktivit pro intaktní osoby	54
6.8 Diskuze	57
6.9 Doporučení pro praxi	59
6.10 Limity výzkumu	60
ZÁVĚR.....	61
SOUHRN	63
SUMMARY	64
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	65
SEZNAM PŘÍLOH	71

ÚVOD

Diplomová práce s názvem *Volnočasové aktivity pro osoby s mentálním postižením* je zaměřena na výběr volnočasové aktivity, její druh, charakter a celkové využití nabídky volnočasových aktivit, a to osobami s mentálním postižením.

První částí práce je část teoretická, která vymezuje stěžejní pojmy. Těmi zde jsou mentální postižení a osobnost člověka s mentálním postižením, opatrovník, volný čas. Pojem opatrovník zde ukotvujeme z toho důvodu, že v rámci empirické části práce jsou provedeny rozhovory právě s opatrovníky osob s mentálním postižením. V rámci teoretické části se tedy zabýváme zejména vymezením terminologie v oblasti mentálního postižení, nastíníme také etiologii a diagnostiku daného postižení. Pokud hovoříme o osobě s mentálním postižením, nesmíme zapomínat především na fakt, že se jedná v první řadě o člověka, teprve potom se zabýváme jeho omezením.

Dále je zde nastíněna osobnost člověka s postižením a aspekty, které ji výrazně ovlivňují. Protože je celá práce zaměřena na osoby s mentálním postižením v dospělém věku, uvádíme stěžejní milníky, které člověk v období dospělosti prožívá. Není tomu jinak ani u osob s vývojovou poruchou intelektu.

Jak již bylo zmíněno, v rámci empirické části práce se zabýváme pohledem a přístupem opatrovníka osoby s mentálním postižením, na problematiku volnočasových aktivit svých opatrovanců, proto byla v rámci teoretické části práce věnována kapitola právě ukotvení role opatrovníka.

Poslední kapitolou v teoretické části práce je kapitola Volný čas, pojednávající nejen o samotném pojmu volný čas, ale také o jeho funkcích, faktorech, které trávení volného času ovlivňují a konkrétních možnostech, jak volný čas můžeme prožívat. Vzhledem k zaměření práce a častému využívání sociálních služeb osobami s mentálním postižením nastíníme některé vybrané instituce v rámci olomouckého kraje, které poskytují sociální služby a zároveň v nich uživatelé tráví svůj volný čas.

Cílem práce je zjistit, jakým způsobem a prostřednictvím jakých aktivit, osoby s mentálním postižením tráví svůj volný čas. Dílčími cíli práce poté jsou následující stanovené cíle. Prvním z nich je zjištění, jakou roli v celém procesu výběru aktivit hraje právě opatrovník osoby s mentálním postižením. Druhý dílčí cíl má za úkol zjistit, jakým způsobem se opatrovník dozvídá o nabídce volnočasových aktivit, zda aktivně vyhledává informace, popřípadě kde. Třetím, tedy posledním dílčím cílem, je zjištění, zda osoby s mentálním

postižením využívají pouze aktivity určené pro jejich cílovou skupinu, anebo si vybírají i z nabídky aktivit, které jsou primárně určeny pro osoby intaktní.

Druhá část práce, tedy empirická část, pojednává v první řadě o zvolené strategii pro tuto část. Vzhledem k charakteru práce byla zvolena strategie kvalitativního výzkumu.

V této části práce se také zabýváme metodou sběru dat, procesem zpracování dat, realizací sběru dat. Podrobně je zde popsán výběr participantů, s nímž souvisí také etika výzkumu. Jako metoda sběru dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor. Během výzkumu tedy proběhlo celkem pět rozhovorů s pěti participanty, kterými byli opatrovníci dospělé osoby s mentálním postižením. Všem participantům je samozřejmě zachována anonymita, proto jsou jim přidělena fiktivní jména a jejich opatrovancům taktéž. Sesbíraná data bylo následně potřeba zpracovat, v našem případě prostřednictvím interpretace. V interpretační části práce se zabýváme především odpovědí na hlavní výzkumnou otázku prostřednictvím odpovědí na dílčí výzkumné cíle. Uvádíme zde úryvky přímé řeči z rozhovorů s participanty, doplněny o vlastní komentáře či důležitá sdělení, které dokreslují celkovou situaci a slouží k pochopení situace participanta a vzhledu do jeho rodinné a životní situace. V začátcích rozhovoru jsme se snažili dbát na pokládání neutrálních otázek, abychom navodili příjemnou atmosféru a prolomily ledy mezi participantem a výzkumníkem. Většina našich participantů bylo velmi sdílných a upřímných, touto cestou jim chceme poděkovat za účast a jejich ochotu spolupracovat.

Následuje diskuze a doporučení pro praxi. V rámci diskuze shrnujeme výsledky zjištěné prostřednictvím rozhovorů s participanty. Předmětem doporučení pro praxi je návrh na změnu či zlepšení přístupu k volnočasovým aktivitám, způsobu trávení volného času osobami s mentálním postižením spolu s jejich opatrovníky.

TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část diplomové práce se zabývá základním vymezením terminologického vývoje pojmu mentálního postižení. Jsou zde zmíněny pojmy dnes již pejorativního rázu, ale i aktuálně používané pojmy v praxi. Práce se opírá o definice více autorů a definice Mezinárodní klasifikace nemocí a její revize. Bude nastíněna také etiologická a diagnostická tematika v oblasti mentálního postižení.

Dále teoretická část diplomové práce pojednává zejména o osobnosti osob s mentálním postižením jako takové, protože právě na tuto cílovou skupinu je práce zaměřena. Co se týče věku, zaměřujeme se v této práci pouze na dospělost, z tohoto důvodu je část o osobnosti jedince s mentálním postižením zaměřena na období dospělosti.

V rámci empirické části budou provedeny rozhovory s opatrovníky osob s mentálním postižením, a proto je vymezení role opatrovníka zahrnuto i v teoretické části práce. Vycházíme zde zejména z Občanského zákoníku, který nám určuje, kdo se opatrovníkem může stát a kdo naopak ne. Dále budou nastíněny zájmy opatrovníka a to, jakou roli zastává v životě opatrovance. Chtěli jsme podpořit praktickou část této práce, proto jsme na konec teoretické části zařadili konkrétní případy sociálních služeb napříč Olomouckým krajem. Konkrétní případy jsme vybrali náhodně, ale jedná se o typy služeb, které se objevily v rámci odpovědí participantů ve výzkumné části.

1 Vývoj terminologie

První kapitola této práce se zaměřuje na vývoj terminologie, který začíná v 60. letech 20. století. Zaměřujeme se zde na pojem mentální postižení, který je pro tuto práci klíčový. S tím úzce souvisí i etiologie, které se budeme věnovat v její druhé části. Prostor je věnován také diagnostice.

Ve speciální pedagogice, zejména v psychopedii (speciální pedagogika zaměřená na osoby s mentálním postižením) evidujeme časté změny používaných termínů. Důvodem je zejména společenský vývoj a s ním spojeno nekorektní označování osob s mentálním postižením. Dřívější pojmy, např. slabomyslnost, imbecilita, idiocie, duševní úchylnost, nahradilo označení mentální retardace. Tehdejším zájmem pro vznik pojmu byla terminologická jednotnost, a stalo se tak v 60. letech 20. století (Kroupová, 2016).

Z dnešního pohledu na pojem mentální retardace nahlížíme jako na zastaralé, dehonestující označení jedince s postižením. Někteří autoři však s pojmem pracují nadále. Dle Slowíka (2016) je mentální retardace stav, který postihuje celou osobnost jedince. Mezinárodní klasifikace nemocí 10. revize mentální retardaci definuje jako „*stav zastaveného nebo neúplného duševního vývoje*“. Zároveň 10. revize tento stav charakterizuje porušením dovedností, postihující všechny složky inteligence jedince (MKN-10 klasifikace, 2025).

V roce 2022 však byla v České republice přijata 11. revize Mezinárodní klasifikace nemocí, která byla zveřejněna Světovou zdravotnickou organizací v únoru roku 2024. Aktuálně probíhá pětileté přechodné období, vzhledem k tomu se budeme nejvíce opírat o nejužívanější pojem mentální postižení.

Pro úplnost terminologie a pro aktuálnost pojmů bude následně vysvětleno nové stanovisko 11. revize MKN. Ta nahradila pojem mentální retardace, termínem poruchy vývoje intelektu. Slovník speciálněpedagogické terminologie vysvětluje, že pojem porucha intelektu charakterizuje jedince jako člověka se značnými limity ve vícero oblastech (Kroupová, 2016).

Dle Bazalové (2023) se v praxi pro označení poruchy intelektu používá termín mentální postižení, vývojová porucha intelektu nebo porucha intelektu.

Pojem mentální postižení můžeme vysvětlovat jako narušení intelektových schopností jedince, charakterizováno snížením poznávacích, mluvních i jiných funkcí. Příčinou vzniku bývá prenatalní, perinatální, či časně postnatální poškození (Valenta, 2015).

Valenta (2018) uvádí, že pojem mentální postižení je vnímáno jako synonymum k pojmu mentální retardace.

Z výše uvedeného výčtu vyplývá nejednoznačnost používaných termínů v oblasti psychopedické speciální pedagogiky jako takové. Pro tuto diplomovou práci bylo v názvu použito označení mentální postižení, které je vnímáno jako nejobecnější a nejpoužívanější terminologický pojem (Valenta, 2018). Nadále však budeme pracovat i s modernějším spojením porucha intelektu, vycházející z 11.revize Mezinárodní klasifikace nemocí.

Tato klasifikace rozčleňuje stupně poruch intelektového vývoje následovně do šesti kategorií:

- Mírná porucha vývoje intelektu
- Středně těžká porucha vývoje intelektu
- Těžká porucha vývoje intelektu
- Hluboká porucha vývoje intelektu
- Porucha vývoje intelektu, dočasná
- Poruchy vývoje intelektu, neurčené

Pro účely diplomové práce by bylo na místě operovat zejména s prvními dvěma stupni, což se týče pojmů mírná porucha vývoje intelektu a středně těžká porucha vývoje intelektu. Avšak v praxi je aktuálně nejčastěji používán pojem mentální postižení, zdravotnický resort jej považuje za synonymum ke spojení mentální retardace, oproti tomu školský resort považuje pojem mentální postižení za obecnější, širší (Valenta, 2012).

Mírná porucha vývoje intelektu je označena kódem 6A00.0 a považuje se za stav vzniklý během vývojového období. Jedinec se nachází v pásmu výrazného podprůměru funkcí intelektu a také v oblasti adaptace. I přesto většina jedinců zvládá základní úkony sebezpečí a starost o domácnost. V dospělém věku dosahují obvykle samostatného života a získají zaměstnání, ale často vyžadují přiměřeně poskytnutou podporu ve zvládnání úkonů (MKN-11., 2025).

Středně těžká porucha vývoje intelektu, jako 2.stupeň, je označena kódem 6A00.1 a také se jedná o stav vzniklý během vývojového období. Stejně jako u mírné poruchy je jedinec v pásmu výrazného podprůměru intelektových i adaptačních funkcí. Oproti tomu dovednosti jsou omezeny na základní. Většina jedinců dosahuje schopnosti zvládnutí sebezpečí, i péče o domácnost, ale vyžaduje přitom dle MKN-11.revize značnou a důslednou podporu (MKN-11., 2025).

1.1 Etiologie

Etiologii chápeme jako vědu o příčinách, které vyvolávají nemoci, poruchy a narušení. Zároveň se etiologie podílí na hledání a zkoumání příčin, napomáhá při stanovení diagnózy, dalšího pravděpodobného vývoje, ale i předcházení nežádoucích jevů (Kroupová, 2016).

Co se týče mentálního postižení, je etiologie poněkud pestrá. Důvodem je velké množství vlivů ohrožující plod během těhotenství matky, ale i řada nemocí, úrazů a infekcí, působící na jedince v průběhu celého jeho života (Černá, 2015).

Svoboda (2012) uvádí elementární klasifikaci příčin vzniku mentálního postižení, a to na:

- prenatální,
- perinatální,
- postnatální

Prenatální vznikají v době před narozením jedince a nazýváme je tak vrozené vady, řadíme sem například i chromozomální aberace.

Období perinatální, vymezeno samotným porodem a krátkým časovým úsekem po porodu, je pojato jako období, v němž může centrální nervovou soustavu jedince narušit nezvyklá zátěž v podobě mechanického poškození mozku, nedostatku kyslíku, ale také nedostatečná fyziologická donošenost novorozence (Valenta, 2012).

Postnatální období charakterizujeme jako dobu po narození jedince a v podstatě v průběhu celého jeho života. Svoboda jako příklad uvádí poruchy tělesné, poruchy se vznikem v raném stádiu, vlivy prostředí a vlivy psychosociální, ale také psychické poruchy (Svoboda, 2012).

Černá (2015) však upozorňuje na nepřesnost výše uvedené klasifikace založené na časovém faktoru, a to zejména z důvodu působení genových poruch.

Raboch (2014) uvádí pět elementárních etiologických činitelů, jimiž jsou dědičnost, sociální faktory, environmentální faktory, specifické genetické příčiny a nspecifické podmíněné poruchy.

1.2 Diagnostika

Důležitou součástí ve speciální pedagogice je také diagnostická činnost. Určení co nejpřesnější diagnózy je klíčem ke správně zvolené intervenci a přístupu k jedinci s postižením. Rozdíly vnímáme v postupech a výsledcích jednotlivých druhů diagnostiky.

Valenta (2018) uvádí, že „*stanovení diagnózy vychází z psychologického vyšetření kognitivních funkcí, posouzení adaptivního chování, klinického posouzení míry zvládnání běžných sociálně-kulturních nároků*“.

Diagnostika speciálně pedagogická je zaměřena především na schopnosti, kompetence a dovednosti, schopnost vstupovat do vztahů ve společnosti, schopnost přizpůsobování se. Zároveň by měl být kladen důraz na pozitivitu, tedy zaměření na další rozvoj daného jedince, čeho může s adekvátní podporou dosáhnout (Slowík, 2022).

Pro stanovení diagnózy, označované jako porucha intelektu, musí jedinec splňovat tři následující kritéria:

1. Deficit v oblasti intelektových funkcí
2. Deficit v adaptaci
3. Počátek období vývoje (Valenta, 2018).

Dle Černé (2015) je při diagnostikování využíváno mnoho metod a nástrojů psychologie, pedagogiky a speciální pedagogiky. Cílem je zjistit aktuální úroveň schopností a dovedností jedince s mentálním postižením a volba intervence, která bude následně zvolena pro práci s klientem. Vše musí být založeno na individuálním přístupu k osobě s postižením.

Metod, které jsou pro diagnostiku nejčastěji využívány, je nepřehledné množství. Jsou to zejména pozorování, rozhovor, anamnéza, dotazník, ale také různé druhy zkoušek a testů.

U pozorování můžeme konstatovat, že je používáno nejvíce a také po celou dobu diagnostického procesu. Výrazové jevy, kresba a jednání osoby s mentálním postižením nám dávají informace v průběhu extrospekce. Důležitým krokem je následné vypracování záznamu z procesu pozorování.

Rozhovor a jeho formu ovlivní nejen zkušenosti odborníka, který jej vede, ale také časová dotace na rozhovor a mentální úroveň klienta. Při kladení otázek osobě s poruchou intelektu je důležité dbát na adekvátní formulování otázek. Klient jim musí porozumět, aby na ně byl schopen odpovědět. Zároveň musíme brát v potaz prostředí i aktuální situaci, v jaké se rozhovor odehrává.

Anamnézu můžeme získat prostřednictvím rozhovoru s klientem, ale také s jeho blízkými osobami, například opatrovníkem. Zjišťujeme anamnézu osobní, rodinnou, sociální, zdravotní, i profesní.

U osob s intelektovou vývojovou poruchou použití dotazníkové metody zvažujeme a volíme jej méně často, v porovnání s metodami výše uvedenými. Limity ze strany klienta pro použití mohou spočívat v neschopnosti číst a psát. Dotazník je využitelný pro opatrovníky (Černá, 2015).

V rámci pedagogické diagnostiky pracujeme se třemi diagnostickými metodami. První dvě metody jsou shodné jako výše uvedené, tedy pozorování a rozhovor. Třetí metodou je analýza výsledků činností, která spočívá nejen ve sledování chyb daného žáka, ale také v zaměření se na úspěchy a to, co se žákovi podařilo a jakým způsobem toho dosáhl. Je vhodné sledovat výsledky v určitém časovém horizontu a porovnat je nejen s výsledky ostatních žáků, ale právě s výsledky samotného žáka, kdy můžeme vidět konkrétní pokroky (Valenta, 2015).

V této práci se zaměřujeme na osoby dospělého věku, v tom případě můžeme využít analýzu písma, kresby, ale také hry. Svoboda uvádí hru smyslovou a tvořivou, fyzickou a průzkumnou (Svoboda, 2013).

Diagnostika diferenciální, která si klade za cíl odlišit mentální postižení jako takové od poškození jedince deprivací, klade důraz na přesné stanovení potřeb jedince (Slowík, 2022).

Tato kapitola byla zaměřena na ukotvení ústředních pojmů, které jsou pro tuto práci klíčové. Zaměřovala se však nejenom na popis terminologie, ale i na její vývoj.

2 Osobnost jedince s mentálním postižením

Osoba s mentálním postižením v této práci zastává klíčovou úlohu, proto považujeme za nesmírně důležité teoreticky ukotvit také osobnost jedince s mentálním postižením. Zaměříme se na spoustu ovlivňujících aspektů, jako je adaptace, motorika, řeč, nebo např. zaměstnání. Důležitá je i životní fáze spojená s manželstvím a rodičovstvím.

V souvislosti s mentálním postižením často hovoříme o určité odlišnosti, specifčnosti a jedinečnosti. Každý člověk je originální, ať už hovoříme o jedinci intaktním, nebo s postižením. Osoby s postižením mentálním disponují charakteristickými osobnostními rysy, které závisí zejména na stupni postižení, prostředí, ve kterém jedinec žije a na mnoha dalších faktorech.

Jedním z předsudků, na které upozorňuje Valenta (2018), je tvrzení, že člověk s mentálním postižením zůstává po celý život dítětem. Společnost takto osoby s mentálním postižením vnímá a domnívá se, že se nemohou stát dospělými, což souvisí s postojem k záležitostem týkajícím se života dospělého člověka.

Pugnerová (2016) hovoří u jedinců s mentálním postižením o odlišnostech zejména v chování a prožívání, a zmiňuje například oblast sebehodnocení, která se projevuje nekritičností k vlastní osobě, a emoční prožívání spojeno s určitou mírou impulzivity.

Víme, že mezi hlavní znaky mentálního postižení se řadí nedostatečný vývoj myšlení a řečových schopností, dále omezená schopnost učení a z toho vyplývající obtížnější přizpůsobení se běžným životním podmínkám, ale také zapojení jedince do společenského života (Valenta, 2018).

Za důležité v tématu týkající se osob s vývojovou poruchou intelektu, autorka práce považuje zmínku o „*people first language*“. Jedná se o užívání uctivého jazyka při odkazování na člověka (nejen s mentálním) postižením. Staví osobu před postižení a užívá fráze osoba s postižením, nikoliv postižená osoba (Office of Disability Rights).

Valenta (2018) uvádí, že člověk s mentálním postižením je především lidská bytost, poté je teprve postižený.

Nakonečný (in Šnýdrová, 2008) uvádí, že „*osobnost je tvořena individuální jednotou biologických, psychologických a sociálních aspektů, je utvářena ve vztazích mezi lidmi a v nich se také projevuje*“. Pojem osobnost vyjadřuje určitou rovnováhu a odlišnost v chování každého člověka.

Jak již bylo uvedeno, člověk s vývojovou poruchou intelektu má těžkosti zejména v adaptaci, v oblasti motoriky, v řečových i sociálních schopnostech. Tyto jednotlivé oblasti považujeme za stěžejní, a proto je krátce nastíníme.

Psychické vlastnosti, které umožňují člověku naučit se různým činnostem a ty následně vykonávat, nazýváme schopnosti. Ty se rozvíjí na základě působících podnětů prostředí, ve kterém jedinec žije. Důležité je, aby prostředí bylo bohaté a pestré na podněty, v takovém případě má jedinec možnost se rozvíjet (Šnýdrová, 2008).

Adaptace

Nesnadná adaptační schopnost vyplývá u jedinců s mentálním postižením z nedostatečného vývoje myšlení, řeči a omezené schopnosti učení. Setkáváme se s mírou sociální závislosti, protože jedinec se nesnadno přizpůsobuje změnám, novým situacím a požadavkům, které jsou na něj kladeny v průběhu jeho života (Valenta, 2012).

Motorika

Zjednodušeně motoriku jako takovou rozdělujeme na hrubou motoriku, kterou chápeme jako celkový pohyb těla a motoriku jemnou, která spočívá v činnostech horních končetin a artikulačních orgánů.

Zikl (2022) uvádí další pojmy užívané v praxi, a to motorické schopnosti a motorické dovednosti. Upozorňuje na skutečnost, že tyto pojmy bývají vnímány jako slova stejného významu, ale není tomu tak. Základ pro motorické schopnosti tvoří genetické dispozice jako soubor předpokladů pro pohybovou činnost. Oproti tomu dovednosti chápeme jako učení získané dispozice ke správnému vykonání činnosti.

Do jaké míry je oblast motoriky jedince s mentálním postižením zasažena, záleží na rozsahu a stupni mentálního postižení. U osob s lehkým mentálním postižením je motorický vývoj zpomalený, ale vhodným působením lze dosáhnout zlepšení i normy. Jedinci s mentálním postižením středně těžkým bývají ve vývoji značně zpožděni. Jejich motorická složka se projevuje neobratností, potížemi s koordinací pohybů, potíže se vyskytují i v jemné motorice (Valenta, 2018). Motorické deficity se často projevují jako poruchy v artikulaci neboli vady ve výslovnosti (Zikl, 2022).

Řeč

Dle Kuliškové (in Valenta, 2018) se u osob s mentálním postižením objevují rozdíly mezi aktivním a pasivním slovníkem, přičemž slovník pasivní je obsáhlejší. Také bývá odlišná

komunikace verbální a neverbální, kdy jedinec prostřednictvím neverbální komunikace sděluje informace a své pocity častěji.

Slovní zásoba bývá omezená, osoby nedisponují schopností tvořit gramaticky správné věty, to znamená, že se v řeči objevují agramatismy, časté je používání neadekvátně volených slov (Mrázová, 2017).

Kozáková (2023) uvádí, že jedinci se stupněm lehkého mentálního postižení si dokáží osvojit řečové dovednosti a aktivně je využívat v každodenním běžném životě, a to i přesto, že vývoj řeči bývá opožděn.

2.4 Období dospělosti

Tradičním kritériem pro dosažení dospělosti je v České republice nejdříve dosažení osmnácti let věku jedince, dále založení prokreační rodiny, vlastní domácnost a zaměstnání, které se pojí s finanční nezávislostí jedince (Lacinová, 2016).

Autonomie dospělého člověka nespočívá pouze v oblasti finančního zajištění, ale také v osamostatnění se od rodičů, což bývá v případě osob s poruchou intelektu méně častý případ. Tato skutečnost vychází z klasifikace 11.revize Mezinárodní klasifikace nemocí, která hovoří o potřebném poskytnutí podpory (MKN 11.revize).

Langmeier (2006) klasifikuje dospělost do čtyř etap. Tvrdí, že etapy se překrývají a nastupují u každého člověka individuálně, proto je rozdělení do etap nutné a dělí jej následovně:

1. Časná dospělost - od 20 do 25-30 let,
2. Střední dospělost - zhruba do 45 let,
3. Pozdní dospělost - do 60-65 let,
4. Stáří.

Pipeková (2006) za determinanty dospělosti považuje zaměstnání, manželství a rodičovství, právní faktory, kterými rozumíme vlastnění občanského průkazu a právo volit. Upozorňuje na fakt, že osoby s poruchou intelektu zažívají v uvedených oblastech neúspěchy, které souvisí se stupněm postižení, ale i s přístupem společnosti.

2.4.1 Zaměstnávání

Získání a udržení pracovního místa představuje pro dospělého člověka zejména finanční příjem a s ním spojenou finanční nezávislost, ale také kontakt se společenským prostředím a určitou míru samostatnosti. Pro osobu s vývojovou poruchou intelektu taktéž.

Zákon o zaměstnanosti ukotvuje zaměstnávání osob se zdravotním postižením, kterým poskytuje zvýšenou ochranu na trhu práce (Zákon č. 435/2004 Sb.)

Osoby se zdravotním postižením (včetně osob s mentálním postižením) mají dle zákona právo na pracovní rehabilitaci, kterou zabezpečuje krajská pobočka Úřadu práce příslušná dle bydliště osoby. Součástí pracovní rehabilitace je poradenská činnost, zaměřena na vytváření vhodných podmínek pro výkon zaměstnání.

Potřebnou podporu k tomu, aby se člověk s postižením dokázal uplatnit na trhu práce, pomáhá zajišťovat služba podporované zaměstnávání. Tuto službu poskytuje například organizace FOSA, o. p. s. Pracovní konzultant, který pracuje s osobou s postižením, přistupuje k celé záležitosti individuálně dle přání a pracovních dovedností daného klienta. Zároveň usiluje o dosažení rovných podmínek pro osoby s postižením a osoby intaktní (FOSA, o. p. s., 2025).

Konkrétní a věcný materiál s názvem Práce, který vydala Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením, je možno využít pro nástin tématu zaměstnání. Brožura popisuje a vysvětluje pojmy, které se týkají pracovního procesu. Zároveň jsou zde uvedeny kontakty na organizace poskytující podporu v oblasti zaměstnávání osob s postižením (SPMP, 2025).

2.4.2 Sexualita

Každý člověk je sexuální bytostí, a to i bez ohledu na to, s jakými omezeními se potýká. Projevy sexuality jsou součástí života každého z nás. Sexualita jako taková se vyvíjí v průběhu celého života jedince (Valenta, 2018).

Sexualitu však nelze chápat pouze v rovině rozmnožovací funkce. Důraz je kladen také na její spirituální rozměr, protože sexualita se podílí na formování osobnosti jedince, má vliv na soužití dvou osob a jejich vzájemnou lásku ve vztahu. Pojem sexualita tedy můžeme chápat jako pojem, který vyjadřuje hodnoty, city a potřeby daného jedince (Mandzáková, 2013).

Dříve bylo toto téma ve společnosti tabuizováno a spojováno s mnoha předsudky a mýty. Pokud chceme dosáhnout určitého porozumění v oblasti sexuality osob s mentálním postižením, je nutno přistupovat k tématu s respektem a lidskostí (Kozáková, 2023).

Venglářová (2013) dělí sexualitu do čtyř oblastí. Sexuální chování, sexuální identifikace, sexuální orientace a sexuální emoce.

Šedá (2004) uvádí, že osoby s mentálním postižením zpočátku nevědí, jak se svojí sexualitou naložit. Zejména proto je důležitá podpora a dostatek dostupných a zároveň adekvátních informací, týkajících se tohoto tématu.

Stěžejní je začít o sexualitě mluvit již v dětském věku, protože rodina je primárním výchovným činitelem, jenž předává dítěti vzory a utváří hodnoty. Můžeme konstatovat, že postoje rodičů, opatrovníků i odborných pracovníků, k oblasti sexuality osob s mentálním postižením, se stále více přibližují k ohleduplnému přístupu. I přesto, že rodina představuje významný aspekt v životě osoby s mentálním postižením, je stejně důležité, aby byl součástí i jiného společenství, například v sociálních službách (Kozáková, 2023).

Přístupným materiálem pro edukaci v oblasti sexuality je krátké animované video s názvem „*O sexu*“, které srozumitelnou formou popisuje vztahy, rozdíly mezi muži a ženami, téma rodičovství a sexuálního aktu jako takového. Video vzniklo v roce 2008, hlasy hlavním hrdinům propůjčili Pavel Liška a Aňa Geislerová, kteří ztvárnili pár s mentálním postižením (Česká televize, 2009).

Kurzy, webináře a výcviky pořádá organizace Freya – Institut sexuality a vztahů. Ve svých projektech se věnují zejména osvětě v tématu sexuality osob s postižením a vzdělávání pečujících osob. Nabízí také různé edukační pomůcky, například hru s názvem *Páruj! Sexualita hrou*, postřehovou hru vhodnou k procvičení názvosloví z oblasti sexuality a vztahů. Hru je možné zakoupit na webových stránkách organizace (Freya, 2025).

2.4.3 Manželství a rodičovství

Blatný (2017) uvádí, že období mladé dospělosti je obdobím, ve kterém zpravidla dochází k založení prokreační rodiny.

Prožívání emocí se u různých jedinců značně liší, ale i přesto je období střední dospělosti charakterizováno jako období, kdy člověk získá jakýsi smysl pro skutečnost, způsob jeho jednání a myšlení se zakládá na kritickém úsudku (Langmeier, 2006).

V období střední dospělosti se výrazně mění společenská role jedince, a to zejména v oblasti rodinného systému. Zde záleží na tom, kdy se jedinec stává rodičem a kdy rodinu založil. V případě brzkého založení rodiny se jejich vlastní dítě osamostatní a rodič se ocitá v situaci, kterou označujeme jako syndrom prázdného hnízda a rodič je v takovém případě nucen vyplnit volný čas, který dříve trávil péčí o děti (Blatný, 2017).

U osob s mentálním postižením může být situace odlišná tím, že ve většině případů rodinu nezakládají a nemají vlastní děti, ale potřeba trávení volného času může být totožná jako u osob intaktních.

Každý člověk má také potřebu vztahu s druhými lidmi, a to platí i pro jedince s vývojovou poruchou intelektu. Ve vztazích má člověk možnost učit se společenským normám, posilovat komunikační dovednosti. Kozáková tvrdí, že lidé s mentálním postižením nemají dostatek příležitostí k navazování vztahových kontaktů, na což se snaží reagovat organizace a spolky, například Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením v České republice, z. s., které pořádají nejrůznější volnočasové aktivity, s cílem získání společenských kontaktů a navázání nových vztahových vazeb (Kozáková, 2023).

K naplnění osobní spokojenosti jedince v období dospělosti přispívá šťastné manželství, které je zároveň předpokladem kvalitní výchovy dětí, a to s sebou přináší novou rodičovskou roli. Dítě představuje plnění povinností, starostí, klade na rodiče vysoké nároky (Langmeier, 2006).

Dle občanského zákoníku je uzavření manželství podmíněno plnoletostí a svéprávností. Osoby s mentálním postižením, kterým svéprávnost omezena nebyla, mohou uzavřít manželství za běžných podmínek, ale osoby s omezením svéprávnosti musí požádat soud o povolení (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Kozáková (2023) uvádí, že v současné době projevují osoby s mentálním postižením stále větší zájem uzavřít sňatek. Pokud to není možné z důvodu omezení svéprávnosti, volí možnost zasnoubení, slib partnerství, nebo svatební obřad, který však nenabyl právní platnosti. Další možností je podání návrhu k soudu na vrácení na zahájení řízení o navrácení svéprávnosti ve věci uzavření manželství.

Co se týče rodičovství, jsou ženy s vývojovou poruchou intelektu společností vnímané jako neschopné nebo schopné pouze částečně v plnění rodičovské role. Přesto, pokud se žena s mentálním postižením stane matkou, pro ni mateřská role představuje změnu pozitivní, stejně jako u žen-matek intaktních (Bernoldová, 2019).

Zda se rozhodnou dítě mít nebo nemít, záleží na nich samotných, přičemž je doporučeno, aby před početím navštívili lékaře a zvážili, zda je těhotenství vhodné z hlediska zdravotního stavu ženy (Kozáková, 2023).

Ve většině případů se stávají rodiči osoby s lehkým mentálním postižením, kteří jsou schopni vést samostatný život za předpokladu, že je jim poskytnuta určitá míra podpory. Méně časté je rodičovství u osob se středním mentálním postižením, ale pokud se tak stane, je potřebná již vyšší míra podpory. U osob s těžšími formami mentálního postižení se většinou touha

stát se rodičem nevyskytuje, ale musíme brát v potah individualitu každého jedince a jeho specifika (Valenta, 2018).

Jak uvádí Hájková (2010), je potřeba rodiče s mentálním postižením podporovat s úctou a bez předsudků.

K edukaci je možné využít materiálů, které sestavila Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením v České republice, z. s. Brožury z cyklu s názvem *Už vím* je možné zdarma stáhnout na internetových stránkách Společnosti, nebo zakoupit v tištěné podobě. Příručky jsou psány ve snadném čtení, pro snadné porozumění osob s mentálním postižením. Zde by se jednalo zejména o brožury na téma Těhotenství, Porod a Rodičovství (SPMP, 2025).

Další možností využití edukačních materiálů mohou být sebevzdělávací materiály s názvem *Neobyčejné rodičovství*, které slouží jako podpora rodičů s mentálním postižením. Cílem těchto materiálů je naučit rodiče základním rodičovským dovednostem, prostřednictvím rad, které se týkají péče o novorozence, kojence a dítěte v předškolním věku. Vzdělávací listy jsou navrženy tak, aby je rodiče mohly využít kdykoliv a kdekoliv v případě potřeby. Jsou doprovázeny ilustracemi a jednoduchým popisem, který byl vytvořen s ohledem na zásady konceptu snadného čtení. Materiály v roce 2013 vytvořily autorky Bernoldová a Adamčíková.

3 Opatrovník v životě osoby s MP

Tato diplomová práce se zaměřuje také na to, jakou roli při výběru volnočasových aktivit osobám s mentálním postižením mají opatrovníci, proto považujeme za důležité ukotvit samotný pojem „opatrovník“ a věnovat část tohoto textu také tomu, jakou roli v životě osob s mentálním postižením zastává.

Machová (2020) popisuje opatrovnictví jako typ právního vztahu, který vzniká mezi opatrovníkem a opatrovancem (v případě této práce mezi osobou s mentálním postižením). Opatrovník tak opatrovance zastupuje a právně za něj jedná, kdy jde především o hájení jeho práv.

Opatrovník je ustanoven člověku v případě, pokud je to potřebné k ochraně zájmů nebo to vyžaduje zájem veřejný. Opatrovníka jmenuje soud zejména těm osobám, které omezil ve svéprávnosti, ale např. i tomu, komu jeho zdravotní stav znemožňuje hájit svá práva. Při výběru toho, kdo se ujme role opatrovníka, soud přihlíží k tomu, koho navrhnul opatrovanec samotný, existuje-li taková osoba. Pokud ne, vybírá se z osob příbuzných a blízkých opatrovanci.

Všechny tyto osoby však mají společné jedno – projevují dlouhodobý a vážný zájem o opatrovance a budou tak činit i do budoucna (Zákon č. 89/2012, Sb.). Zákon však pamatuje i na situaci, kdy je osobám ustanovena opatrovníkem právnická osoba (Machová, 2020). S ohledem na charakter této práce se této formě opatrovnictví nebudeme dále věnovat.

Důležité je také zmínit, kdo se opatrovníkem dle Občanského zákoníku stát nemůže. A to sice osoba neschopná právně jednat, nebo osoba, jejíž zájmy jsou v rozporu se zájmy opatrovance, nemůže se jednat ani o poskytovatele sociálních služeb (ve kterých je opatrovanec klientem) nebo jeho zaměstnance.

3.1 Opatrovník a jeho role

Machová (2020) popisuje základní pravidlo při rozhodování opatrovníka za opatrovance takové, aby opatrovník respektoval vůli a přání opatrovance a jednal vůči němu s maximálním respektem. Důraz je kladen na jedinečnost každého člověka a také musí mít na zřeteli to, že nejedná o svém životě a volba toho, co by byla vhodná pro něj, nemusí být to nejlepší pro opatrovance.

Občanský zákoník popisuje opatrovníka v podstatě jako takového průvodce. Jednou z jeho povinností je vhodným způsobem a v dostatečném rozsahu udržovat s opatrovancem kontakt a projevovat o něj skutečný zájem napříč celým spektrem životních potřeb, ať už jde o jeho zdravotní stav nebo zájmy. (Zákon č. 89/2012, Sb.).

Dle Michalíka (2018) může nastat situace, kdy zájmy opatrovníka a opatrovance jsou v konfliktu. Stane se tak v případě, že představy opatrovníka se neslučují s představami opatrovaného. Mohlo by se tak stát i v případě financování volného času osoby s mentálním postižením (tedy opatrovance). V takové situaci může být podán podnět k soudu pro změnu opatrovníka a může jej podat kdokoliv.

Z výše uvedeného vyplývá, že role opatrovníka v životě opatrovance se prolíná několika oblastmi, jako je právní zastupování, osobní péče o opatrovance nebo např. finanční správa jeho majetku.

4 Volný čas

Celá tato kapitola bude věnována tématice volného času, bude zde stručně nastíněno vysvětlení samotného pojmu volný čas, představíme jeho funkce, možnosti a způsoby trávení volného času a volnočasové aktivity obecně. Dále nastiňuje, jaké jsou možnosti prožívání volného času, a to zejména pro osoby s mentálním postižením.

Na volný čas můžeme nahlížet z mnoha úhlů pohledu. Jinak je vnímán optikou sociologie, odlišně jej pojímají pedagogické vědy, ekonomika, zdravotnické odvětví nebo sociální práce.

Rozvoj volného času jako takového datujeme od 50.let 20.století ve spojitosti se sociálními a s humanitními vědami. Dnešní společností je volný čas vnímán jako čas svobodný, oddělen od času pracovního. (Velenská, 2023).

Průcha (2009) definuje volný čas jako prostor, který každá osoba vnímá subjektivně, je podmíněn kulturně i společensky. Zároveň se jedná o časově vymezenou jednotku, o které každý jedinec rozhoduje svobodně, a to zejména o způsobu její realizace, jenž probíhá prostřednictvím různorodých činností a pomocí nichž jedinec naplňuje své druhotné potřeby a rozvíjí tak své záliby.

Dle Vážanského (2001) představují volnočasové aktivity časový úsek, který je závislý na přirozené potřebě člověka a zároveň je také významnou potřebou společnosti. Vyznačuje se především svobodou výběru každého jedince.

Knotková (2022) zmiňuje, že v období dětství nejprve určuje průběh volného času osoba pečující, následně jej výrazně ovlivňuje pedagog ve škole v souvislosti s množstvím zadané domácí práce, a teprve v období dospělosti určuje jedinec sám, jakým aktivitám se bude věnovat.

Způsob trávení volného času ovlivňuje řada faktorů, kterými jsou zejména společenské podmínky. Dále se jedná o osobní situaci jedince, bytové a pracovní zajištění a v neposlední řadě dostupnost volnočasových aktivit (Velenská, 2023).

Kaplánek (2017) v souvislosti s trávením volného času hovoří o pojmu „*volnočasová kompetence*“ a vysvětluje ji jako svobodu v určování způsobu trávení volného času člověka. Jedinec, který je volnočasově kompetentní, sám rozhoduje o svém volném čase tím, že si svobodně vybírá z volnočasových nabídek.

Podobně na termín nahlíží i Pávková (2001), dle níž volný čas představuje časový úsek, ve kterém si můžeme aktivitu vybrat svobodně a dle svého vlastního uvážení. Zároveň tyto aktivity děláme rádi a přináší nám pocit uvolnění.

Oproti tomu Pospíšil (2023) poukazuje na fakt, že výběr volnočasové aktivity není nikdy závislý pouze na svobodné volbě jedince, ale je určen materiálním zajištěním a společenským prostředím, ve kterém jedinec žije. Dle Pospíšila skýtá svobodná volba určité limity, jimiž jsou například finance a rodina, ale také rozhodovací schopnosti konkrétního jedince.

Neulinger (in Pospíšil, 2023) ve své práci rozlišoval dvě roviny volného času – objektivní a subjektivní. Objektivní rovina ukotvuje časovou dotaci, v níž se volnočasové aktivity odehrávají. Rovina subjektivní chápe volný čas jako stav mysli a vymezuje jej na základě osobního prožívání každého jedince.

Setkáváme se také s různým pojetím volného času, a to s náhledem negativním a pozitivním. Negativní vymezení stojí na základě protikladu volného času a nutných, u většiny jedinců pracovních, povinností. V tomto pojetí je volný čas vnímám jako čas, který nám zůstane poté, až splníme všechny závazky a uspokojíme základní životní potřeby. Oproti tomu z pozitivní vnímání volného času vyplývá, že jej prožíváme na základě možností, které nám nabízí, a to zcela nezávisle na našich povinnostech. Kladné pojetí je zde spojeno zejména se svobodnou volbou výběru činností (Knotková, 2022).

Dumazedier (1966) uvádí, že jako volný čas můžeme označit každou činnost, která disponuje následujícími čtyřmi vlastnostmi – volný čas osvobozuje, volný čas je nezainteresovaný, volný čas je hedonistické povahy, volný čas uspokojuje osobní požadavky.

4.1 Funkce volného času

Stejně tak, jako se setkáváme s odlišnými interpretacemi různých autorů pro termín volný čas, evidujeme u mnohých autorů jinou klasifikaci funkcí volného času. Autoři se při popisu funkcí volnočasových aktivit však shodují v tom, že se jedná o časový úsek, trávený mimo nutné povinnosti a prožitý takovou aktivitou, která je pro daného jedince aktivitou odpočinkovou.

Z obecného hlediska můžeme konstatovat, že stěžejními atributy ve funkcích volného času jsou zejména utváření životních hodnot člověka, rozvoj osobnosti, podpora sociální interakce a komunikace, získání pestrých zkušeností a prožívání rozmanitých zážitků. Všechny tyto skutečnosti jsou velmi důležité a přínosné pro život jedince s mentálním postižením.

Jedním z autorů v tématice volného času je Opaschowski (in Vážanský, 2001), který popsal potřeby, na které můžeme nahlížet jako na cílové funkce. Prostřednictvím těchto osmi potřeb je jedinci naplňováno prožívání volnočasových aktivit. Rozdělení je následující:

1. Rekreace
2. Kompenzace
3. Integrace
4. Edukace
5. Komunikace
6. Participace
7. Enkulturační
8. Kontemplace

Potřeba rekreace spočívá v celkovém uvolnění, odpočinku jedince, který během volnočasové aktivity přijde na jiné myšlenky, a tím se dostáváme ke kompenzaci. Integrace neboli začlenění do společnosti, s ní spjatá edukace, ve smyslu sociálního učení a jednání ve společnosti, s tím úzce související mezilidská komunikace. Participací rozumíme podílení se, účast ve volnočasovém dění, celkově ve společnosti. Kulturní rozvoj jedince nazýváme enkulturací a kontemplace spočívá v uvažování (Vážanský, 1995).

Z toho vyplývá, že spolu jednotlivé funkce (potřeby) souvisí, vzájemně se prolínají a ovlivňují.

Následně můžeme uvedené potřeby klasifikovat do dvou skupin, a to potřeby individuální a skupinové. Rekreace, kompenzace, edukace a kontemplace zařadíme do skupiny individuálních potřeb, tedy charakteristických pro jednotlivého jedince. Oproti tomu integrace, komunikace, participace, enkulturační jsou potřeby, které jedinec uplatňuje tehdy, pokud vstupuje do interakce s jiným jedincem nebo více jedinci současně (Knotková, 2022).

Dalším autorem, který rozlišil základní funkce volného času je Sue (in Hofbauer, 2004). Popisuje celkem čtyři funkce, kterými jsou:

1. Psychologická
2. Sociální
3. Terapeutická
4. Ekonomická

Dalo by se říci, že jednoduchou, možná až primitivní klasifikaci funkcí sestavil Dumazedier (1966), který hovoří o třech funkcích volného času. Těmi jsou následující: relaxace, zábava a rozvoj osobnosti.

4.2 Determinanty ovlivňující volný čas

Faktory, které ovlivňují způsoby trávení volného času jednotlivce, můžeme členit do dvou základních skupin, a to na vnitřní a vnější. K vnitřním činitelům, nebo také můžeme tuto skupinu nazývat jako činitele endogenní, řadíme demografickou charakteristiku jedince, jeho osobnostní vlastnosti, zkušenosti a zdravotní stav. Vnější neboli exogenní faktory jsou všechny ty, které působí na jedince zvenčí. Typickým příkladem je rodina, škola, společnost jako taková, místo bydliště a v dnešní době velmi hojně masmédiá (Knotková, 2022).

Dvěma základními vnitřními faktory jsou věk a pohlaví jedince. Pochopitelně jiným způsobem tráví volný čas děti a jinak dospělí. Vzhledem k faktu, že období dospělosti je rozsáhlou věkovou kategorií, bude také záležet v jakém konkrétním období se dospělí jedinec právě nachází. Jiné volnočasové aktivity volí mladí dospělí a jiné vybírají lidé v seniorském věku. Pohlaví je důležitou determinantou, protože některé aktivity jsou určeny pouze pro ženy a jiné zase výhradně pro muže. Samozřejmě je možno volit aktivity smíšené, tedy pro obě pohlaví. Každý jedinec volí dle svých preferencí a možností.

Vnitřní činitele ovlivňující trávení volného času ještě možno rozdělit na dva segmenty, jimiž jsou faktory psychologické a biologické.

Psychologickými činiteli rozumíme zejména temperament jedince, rozumové schopnosti a jeho celkové mentální rozpoložení. Tyto faktory významně ovlivňují již samotný výběr volnočasových činností, ale také vlastní prožívání aktivit a kooperaci s ostatními jedinci.

Faktory biologické jsou stěžejní pro výběr aktivit zejména pro osoby s určitým druhem omezení. Jedná se zde právě o to, zda jedinec omezení má a v jaké míře mu může výběr aktivit determinovat. Do biologických faktorů řadíme také fyzickou kondici jednotlivce a jeho předpoklady pro výkon vybrané činnosti (Pávková, 2002).

Nyní se dostáváme k faktorům exogenním, tedy vnějším. Šerák (2009) rozdělil působení vnějších činitelů do několika kategorií, a jednou z nich je sociální skupina. Dle něj má každá sociální skupina vlastní systém hodnot a norem. Šerák (2009) dále uvádí, že nejvýraznější je působení rodiny, která zpočátku určuje, jakým způsobem budou její členové trávit volný čas, a to prostřednictvím výběru adekvátních aktivit.

4.3 Možnosti trávení volného času

V dnešní konzumní společnosti nalezneme nepřehledné množství všeho možného, a to i v možnostech trávení volného času, což je vnímáno spíše pozitivně, protože si každý může zvolit takovou aktivitu, jaká je mu blízká.

Slepičková (2000) uvádí klasifikaci aktivit dle jejich zaměření. Dělí je tedy do devíti skupin, a to na aktivity: manuální, fyzické, kulturně-umělecké – receptivní, kulturně-umělecké – tvorba a interpretace, kulturně-rationální, společensko-formální, společensko-neformální, dále kategorie hry, podívaná, sběratelství a poslední položkou je pasivní odpočinek.

Vážanský (1995) uvádí již konkrétní aktivity, a to například odpočinek v domácím prostředí, krátkodobá procházka, nebo společně strávený čas s přáteli a blízkými. Zároveň můžeme činnosti dělit na aktivní a pasivní, dle způsobu vykonávání dané aktivity.

Činnosti, které vykonáváme ve volném čase, můžeme klasifikovat dle různých kritérií. Podle druhu vykonávané činnosti, dle časové dotace, prostorové charakteristiky, nebo podle toho, jestli je aktivita vykonávána individuálně či skupinově (Šafr, 2010).

Dalším členěním může být dělení dle různých kritérií, a to: organizovanost, prostředí, množství účastníků či pravidelnost. Při klasifikování aktivit je důležitá náplň volnočasových aktivit (Hamřík, 2022).

Je zřejmé, že každý druh volnočasové aktivity disponuje pozitivními přínosy pro člověka.

Výzkum s názvem *Volný čas a sport* popisuje třináct nejoblíbenějších činností, kterým se lidé ve volném čase věnují. Na prvních příčkách se umístilo sledování televize a poslouchání hudby, jako další se zde objevily činnosti jako trávení času na počítači a internetu, nakupování, čtení knih a také fyzická aktivita. Mezi méně často volené aktivity patří ruční práce, setkávání s přáteli, hraní deskových her a návštěvy kulturních a společenských akcí (Šafr, 2010).

Pestrost nabídky volnočasových aktivit je závislá také na lokálním prostředí, ve kterém jedinec žije a velikosti daného prostředí. Autoři však často řeší lokální působení na děti a mládež, nikoliv na dospělou část populace. Děti a mládež žijící na vesnici mají možnost využívat aktivity poskytované školou. Další možností trávení volnočasových aktivit na vesnici je například sbor dobrovolných hasičů, folklorní kroužky či pěvecké sbory. Časté je také působení organizace Sokol (Janiš, 2016).

Dalším možným rozdělením aktivit může být následující: kulturní, sportovní, sociální, vzdělávací, veřejné, rekreační a cestovatelské, hobby a manuální aktivity. Kulturní aktivity dále

člení na receptivní a perceptivní, kdy rozdíl je ve způsobu vykonávání konkrétní aktivity. Sledování televize, poslech hudby, návštěva divadla, kina, koncertu – tyto aktivity řadíme do receptivních činností. Oproti tomu vlastní tvorba patří do činností perceptivních. Veřejnou aktivitou je myšlena účast na řešení společenských záležitostí (Duffková, 2008).

4.4 Příklady sociálních služeb poskytující volnočasové aktivity

V rámci této kapitoly se jen krátce zastavíme nad některými konkrétními příklady sociálních služeb v Olomouckém kraji, protože zároveň poskytují volnočasové aktivity. Považujeme za důležité zde tyto informace uvést, aby došlo k lepšímu pochopení fungování dané sociální služby a její možnosti poskytovat aktivity volnočasového charakteru.

V krátkosti bychom zde chtěli charakterizovat čtyři sociální služby a pro zajímavost a praktičnost této praxe uvedeme i konkrétní případy z Olomouckého kraje. S ohledem na charakter práce se u každého zařízení zaměříme na nějakou jejich volnočasovou aktivitu nebo akci.

Všechny sociální služby obecně definuje a charakterizuje Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Denní stacionář je, jak už název napovídá, službou ambulantní. Své ambulantní služby poskytuje osobám, které s ohledem na svůj věk, zdravotní postižení nebo chronické duševní onemocnění potřebují opakovanou, tedy pravidelnou, pomoc jiné fyzické osoby. Kromě pomoci s péčí o vlastní osobu (tj. mimo jiné s hygienou, podáváním stravy atd.), zde probíhá také výchovná, vzdělávací a aktivizační činnost.

Jako náhodný konkrétní případ jsme vybrali denní stacionář, který patří pod PONTIS Šumperk o.p.s., ale svoji cílovou skupinu má zaměřenou nejen na osoby s mentálním postižením, ale i tělesným. Všichni však musí být starší 50 let věku. Aktivizační činnost zde probíhá na denní bázi, některé jsou zaměřeny na konkrétní roční domu, jako například masopustní veselí, ale organizovány jsou i výlety mimo denní stacionář, například do Levandulové kavárny (Pontis Šumperk, 2025).

Odlišným případem je **domov pro osoby se zdravotním postižením**, který poskytuje pomoc stejné cílové skupině jako služby uvedené výše, jedná se však o pomoc celodenní. I domov pro osoby se zdravotním postižením zahrnuje výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti.

Domov „Na zámku“, příspěvková organizace se nachází v obci Nezamyslice, v okrese Prostějov. Cílovou skupinou jsou plnoletí muži i ženy s mentálním postižením, jejichž zdravotní stav vyžaduje pomoc jiné osoby. Jedná se o velké zařízení, protože jeho kapacita je 103 míst. Domov každý rok pořádá adventní výstavu, které se mohou účastnit jak opatrovníci klientů této služby, tak široká veřejnost. Z webových stránek zařízení je také patrné, že každý rok pořádají zahradní slavnost, která je u uživatelů služby velmi oblíbená (Domov „Na zámku“, p. o. Nezamyslice, 2025).

Poměrně netypickým příkladem pobytové sociální služby je i **chráněné bydlení**, které může mít formu skupinového, případně individuálního bydlení.

Chráněné bydlení JITRO Olomouc, o.p.s. poskytuje bydlení v běžném domě, pouze pro šest uživatelů, což podporuje individuální prostor. Snaží se zde napodobit co nejvíce standardní život v domácnostech, proto například při oslavě vánočních svátků jsou klienti zapojeni jak při pečení cukroví, tak přípravě štědrovečerní večeře (JITRO Olomouc, o. p. s., 2025).

Sociální služba **osobní asistence** je službou terénní, to znamená, že je osobě s postižením poskytována v jejím přirozeném prostředí a při aktivitách, při kterých je to vyžadováno. Takovou aktivitou může být i aktivita volnočasového charakteru.

Organizace SPOLU Olomouc nabízí různé volnočasové aktivity nejen pro osoby s postižením, ale zároveň pro jejich blízké. Pořádané akce a aktivity jsou buďto jednorázové, nebo pravidelně se opakující. Konkrétně se jedná o programy Setkávání, Art'ák, Sport'ák a Hopsa hejsa. Svým obsahem jsou zaměřeny na socializaci, tvořivost, pohyb, sport a cestování (SPOLU Olomouc, 2025).

EMPIRICKÁ ČÁST

Doposud byla pozornost věnována ukotvení významných teoretických pojmů a termínů. Následně se zaměříme na popis realizace výzkumné části práce. Cílem empirické části je zjistit jakým způsobem osoby s mentálním postižením tráví volný čas a jaké volnočasové aktivity si vybírají.

Mimo cíle práce dále představíme také výzkumné metody, strategii zvolenou pro výzkum, popíšeme výzkumné techniky a kritéria pro výběr informantů.

5 Cíle výzkumu

Cílem výzkumu je získání odpovědí na výzkumné otázky, zejména na hlavní výzkumnou otázku, která zní takto: „*Jakým způsobem osoby s mentálním postižením tráví volný čas a jaké volnočasové aktivity si vybírají?*” jak jsme uvedli výše, nyní vymezíme dílčí cíle:

Dílčí výzkumný cíl č. 1 – *zjistit, jakou roli ve výběru volnočasové aktivity pro osobu s mentálním postižením hraje její opatrovník.*

Dílčí výzkumný cíl č. 2 – *zjistit, kde se opatrovníci osob s mentálním postižením informují o nabídce poskytování volnočasových aktivit.*

Dílčí výzkumný cíl č. 3 – *zjistit, zda osoby s mentálním postižením využívají také nabídky volnočasových aktivit, které jsou primárně určeny pro osoby intaktní?*

6 Metodologie výzkumu

V rámci této části práce je nutné zvolit výzkumnou strategii a rozhodnout se, k jakému ze dvou možných typů výzkumu bude přistoupeno. Zda se bude jednat o přístup kvalitativní nebo kvantitativní. S ohledem na charakter práce byla zvolena strategie kvalitativního výzkumu. Chráska (2016) uvádí, že takto orientovaný výzkum vychází z fenomenologie, která zdůrazňuje osobní pohled participanta na danou problematiku. Z toho vyplývá, že můžeme připouštět výskyt více skutečností, nikoliv pouze jednu jedinou.

Kvalitativní výzkum vnímáme jako holisticky zaměřený výzkum. To znamená, že je cílen na člověka, či skupinu lidí, jejich chování a sociální události, které zkoumá z celé svojí perspektivy. Při zkoumání cílí na pochopení problematiky celostně, v posloupné návaznosti (Ferjenčík, 2015). V tomto se shoduje i Žižlavský (2003), který uvádí, že kvalitativní strategie je spojena s komplexním přístupem výzkumníka, který na problematiku nahlíží jako na celek. Také Reichel (2009) uvádí, že kvalitativní přístup disponuje postupy, které si kladou za cíl nalezení porozumění zkoumaného sociálního problému. Výzkumník se podle něj snaží vytvořit co nejkomplexnější nahlédnutí na daný problém. Role výzkumníka má ve vybrané strategii vysokou důležitost.

Můžeme tedy říci, že každý ze tří výše uvedených autorů se tedy ve věci kvalitativního přístupu shoduje na jeho komplexnosti nahlížení na danou problematiku (srovnání Ferjenčík 2015, Žižlavský 2003, Reichel 2009).

Kvalitativní výzkum se obecně může týkat např. recipročních vztahů, života lidí, ale také jejich chování. Jeho principem je získat informace jinak než kvantifikací. To však klade určité požadavky na výzkumníka, který by měl umět na téma nahlížet kritickým pohledem a s určitým odstupem proto, aby získal potřebné výsledky (Strauss, 1999).

Je zřejmé, že kvalitativní výzkum nese jisté výhody, ale také určitá úskalí. Za výhody můžeme považovat získání podrobného popisu a seznámení se s problematikou, působení běžného prostředí při výzkumu. Oproti tomu nevýhodou kvalitativního výzkumu může být nemožnost generalizace získaných informací, ovlivnitelnost výsledků ze strany výzkumníka a v poslední řadě časová náročnost (Hendl, 2005).

6.1 Metoda sběru dat

V kvalitativním výzkumu je nutné si zvolit takovou metodu pro sběr potřebných dat, která nám přinese bohaté informace. Za metodu sběru dat považujeme specifický postup, pomocí kterého poznáváme daný jev. Ten je později nutné rozkrýt a popsat, jakým způsobem lidé popisují skutečnosti sociálních jevů (Švaříček, 2010).

Pro tuto diplomovou práci byla zvolena metoda rozhovoru. Disman (2024) řadí rozhovor do typických technik pro kvalitativní výzkum, stejně jako pozorování nebo analýzu dokumentů. Dle Reichela (2009) můžeme rozhovor označit také jako interview, které se ve kvalitativním zkoumání vyznačuje svým provedením, a to tak, že samotný rozhovor provádí jedna osoba – výzkumník.

Chráska (2016) uvádí, že pojem interview je přesnější a výstižnější. Jde o shromažďování dat o určité realitě, spočívající v komunikaci výzkumníka a informanta, založené na slovním vyjádření. Právě osobní kontakt vnímáme jako výhodu výzkumu, která však záleží na schopnosti výzkumníka vytvořit přátelskou atmosféru.

Je možné vybírat z různých druhů rozhovorů, pro účely této práce byl vybrán rozhovor polostrukturovaný. Miovský (2006) za princip polostrukturovaného rozhovoru považuje předem zvolený okruh otázek, které výzkumník pokládá informantovi. Tento typ rozhovoru nám umožňuje si otázky připravit, zároveň si stanovit jejich pořadí, ale v případě potřeby a vhodnosti pořadí změnit.

Polostrukturované interview nabízí informantovi několik možností pro odpověď a zároveň se od něj požaduje vysvětlení a zdůvodnění formulované odpovědi (Chráska, 2016).

I přesto, že Hendl (2005) považuje výzkumníka za hlavního aktéra výzkumu, neméně důležitý je informant a Disman (2024) k tomuto uvádí, že právě informant je tím, kdo udává tempo rozhovoru a směr, jakým se bude výzkum vyvíjet. Výzkumníka staví do role usměrňující osoby.

Při realizaci rozhovoru je nutné se řídit určitými pravidly, které ve své publikaci shrnuje Chráska (2016). Jedná se zejména o vhodnost situace a potřebnou časovou dotaci. Dále se budeme řídit doporučením začít nejprve obecnějšími otázkami. Neméně důležitou součástí rozhovoru je projevení přiměřeného zájmu směrem k informantovi.

6.2 Proces zpracování dat

Data, která jsme pomocí polostrukturovaného interview získali, bylo potřeba nějakým způsobem zpracovat. K tomuto procesu jsme zvolili techniku otevřeného kódování.

Technika otevřeného kódování spočívá v rozebrání získaných údajů, následně přidělení určité myšlenky a složení jiným způsobem. Text rozebereme na jednotky, kterým přidělíme jména a následně s textem pracujeme dál. Zmíněnou jednotku může představovat slovo, více slov i věta nebo odstavec. Každé jednotce přidělíme vlastní kód, kterým může být slovo nebo krátká fráze (Švaříček, 2010).

Reichel (2009) kódování považuje za proces rozdělování větších celků na menší celky, následně jejich pojmenování a třídění, spočívající v kategorizaci a klasifikaci.

Dle Hendla (2016) se tento postup dá pojmenovat jako tvorba „os“, které spojují jednotlivé kategorie. Nutno však dodat, že než jsme mohli zpracování dat provést, provedli jsme díky získaným nahrávkám doslovné přepisy rozhovorů, abychom s daty mohli dále pracovat.

Hendl (2005) tento proces přepisu mluveného slova do písemné podoby nazývá transkripce. Následně byly nahrávky smazány.

6.3 Metody analýzy dat

Získaná data byla seskupena do tří kategorií, dle toho, jak spolu věcně souvisela. Získaná data jsou v rámci těchto kategorií interpretována. V rámci průběhu otevřeného kódování vyvstaly tři kategorie, které mají společné rysy. Švaříček (2010) tento proces, při kterém kódy z otevřeného kódování seskupujeme podle určité analogie, nazývá kategorizace.

Jednotlivé kategorie jsme pojmenovali následovně:

- Role opatrovníka
- Získávání informací o nabídce aktivit
- Využití volnočasových aktivit pro intaktní osoby

6.4 Popis výzkumného vzorku

Participanty pro interview byly osoby, které jsou v roli opatrovníka osoby s mentálním postižením. Důvodem pro zvolení tohoto postupu je skutečnost, že většina osob s mentálním postižením opatrovníka má. Ať už se jedná o rodiče či někoho blízkého. Často jsou právě opatrovníci ti, kteří vybírají volnočasové aktivity, kterých se budou jejich opatrovanci účastnit.

Naším cílem je zjistit, kde k informacím o volnočasových aktivitách přicházejí a zda využívají pouze ty aktivity, které jsou primárně určeny osobám s mentálním postižením, či nikoliv - tudíž určeny pro osoby intaktní. Také finanční zajištění je ve výběru volnočasových aktivit stěžejní a mnohdy determinující.

Před začátkem samotného výběru jsme si stanovili určitá kritéria pro výběr participantů. Prvním kritériem pro výběr bylo splnění podmínky, že osoba je opatrovníkem osoby s poruchou intelektu. Opatrovníka vnímáme v podstatě jako průvodce člověka s postižením. Zároveň se musí jednat o opatrovníka dospělé osoby s poruchou intelektu.

Druhá podmínka je stanovená jako souhlas participanta s osobní účastí na rozhovoru. Samozřejmostí je zajištění anonymizace dat a etické nakládání s citlivými údaji ze strany výzkumníka.

Rozhovory byly provedeny s pěti participanty, jež jsme získali dvojím způsobem. Část participantů jsme získali tak, že byli náhodně osloveni sociálními pracovníky v denních stacionářích pro osoby s mentálním postižením napříč Olomouckým krajem, kteří po souhlasu opatrovníků předali kontakty. Jedná se tak o náhodný výběr participantů přes organizaci, abychom minimalizovali možnost zkreslení dat.

Aby byly získaná data skutečně objektivní, rozhodli jsme se oslovovat pracovníky napříč Olomouckým krajem a neomezovali se pouze na určité město. Oslovili jsme celkem tři zařízení. Všichni participanté musí splňovat výše uvedená kritéria. Zároveň si však uvědomujeme, že se jedná o jakýsi předvýběr provedený pracovníky, jenž sami vyhodnotili, kteří opatrovníci by mohli mít zájem se výzkumu zúčastnit.

S ohledem na snahu o maximální objektivitu byli někteří participanté osloveni tak, že se autorka práce osobně zúčastnila akce pořádané pro osoby s mentálním postižením a náhodně zkusila některé osoby z řad opatrovníků oslovit. V tomto případě se tak stalo na veřejně přístupné akci organizace, která provozuje denní stacionář a chráněné bydlení. Tato organizace nebyla do oslovování dle prvního způsobu výběru participantů zahrnuta. Konkrétně se jednalo o vánoční prodejní výstavu v okresním městě Olomouckého kraje.

Výše jsme popsali, jakým způsobem byly získány kontakty na participanty. Celkem jich bylo osloveno devět, protože jsme počítali s variantou, že někteří z nich účast odmítnou, nebo nesplní stanovená kritéria pro účast ve výzkumu.

Tato část se zaměřuje již na samostatný sběr dat a skutečnou realizaci výzkumu. Získali jsme celkem devět potenciálních participantů. Šest participantů jsme měli možnost oslovit díky kontaktům od pracovníků, ale setkání se povedlo uskutečnit jen se třemi z nich. Jeden z parti-

cipantů nakonec neměl o rozhovor zájem z osobních důvodů, s druhým se spolupráce nepodařila navázat a třetí odmítl pro časovou náročnost rozhovoru. Osobní účastí na akci jsme oslovili čtyři opatrovníky, ale protože se jednalo o náhodný výběr, tudíž jsme o osobách neměli dopředu žádné informace, kritéria výběru splňovaly jen dvě osoby, které byly ochotné se výzkumu zúčastnit.

Vzhledem k tomu, že participantům garantujeme naprostou anonymitu, uvádíme níže orientační tabulku, která obsahuje jejich fiktivní jména a slouží pro lepší orientaci ve výzkumném vzorku. Uvádíme také věk opatrovníka, zda je zaměstnán a jaký má vztah k opatrovanci. V tabulce také uvádíme fiktivní jméno opatrovance a jeho věk. Důvodem pro uvedení všech těchto informací je snadnější orientace v interpretační části výzkumu.

Fiktivní jméno opatrovníka	Věk	Fiktivní jméno opatrovance	Věk	Je opatrovník zaměstnán?	Vztah k opatrovanci
Kamil	23 let	Petra	20 let	student	bratr
Hana	85 let	Josef	60 let	starobní důchodce	matka
Miloslava	52 let	Dana	19 let	pečující osoba	matka
Monika	38 let	Martin	42 let	pracující	manžel
Ivana	58 let	Roman	33 let	pracující na půl úvazek	matka

Tabulka – Informace o participantech

6.5 Průběh výzkumu

V rámci přípravy na rozhovory jsme se zaměřili na to, aby byly prvotní otázky zaměřeny na nekonfliktní obecná témata, abychom celé téma uvedli a získali si důvěru svých informantů.

Hendl (2005) tuto činnost popisuje jako otázky, které vedou tzv. k prolomení ledů a mají za cíl posílit celý rozhovor. Otázky byly kladeny vždy s ohledem na jednotlivého participanta tak, aby pro něj byly maximálně srozumitelné s neutrální intonací.

Výše uvádíme, že bylo využíváno polostukturované interview, takže jsme si předem připravili jakousi osnovu otázek. Osnova rozhovoru je následující:

- Jak je velká část dne, která lze označit jako volný čas vašeho opatrovance?
- Využívá váš opatrovanec nějakou sociální službu? Pokud ano, víte, jaká je náplň jeho dne?
- Je pro vás důležitý výběr volnočasových aktivit?
- Jaké kritérium při výběru volnočasových aktivit je pro vás rozhodující?

- Kdo určuje, jaká bude náplň dne vašeho opatrovance?
- Máte na volný čas vašeho opatrovance nějaké speciální požadavky?

Na úvod každého rozhovoru bylo participantovi znovu představeno téma práce a jaký je záměr výzkumné části. Autorka práce představila také svoji vlastní osobu, v krátkosti uvedla studijní obor a důvod, proč bylo zvoleno právě toto téma.

Participantů byly také vždy tázány, zda jim nebude vadit, když bude celý rozhovor nahráván na diktafon v mobilním telefonu, aby bylo možné následně data zpracovat.

Nahrávat si rozhovory na diktafon podporuje také Miovský (2006), protože ačkoli se výzkumník plně soustředí na svého informanta, mohou mu uniknout některé skutečnosti jako třeba odmlka či intonace hlasu. Mobilní telefon vnímáme jako nenápadnou nenásilnou formu, jak informace zaznamenat.

Participantů byly upozorněny také na to, že při zpracování dat jim bude přiděleno fiktivní jméno, které budeme v rámci prezentace výsledků používat. Zároveň nebude nikde uvedeno reálné jméno opatrovance, ani konkrétní spojení se sociální službou nebo volnočasovou aktivitou. Každý participant podepsal Informovaný souhlas, který je v anonymizované verzi přílohy č. 1 této práce.

Se všemi výše uvedenými participanty byl veden polostrukturovaný rozhovor, který trval v různých délkách od 30 do 60 minut. Rozhovory probíhaly během ledna a února 2025. Pro všechny rozhovory je totožné, že probíhaly bez přítomnosti opatrovanců či dalších osob.

Všechny byly vedeny v klidném prostředí, jednalo se o prostory kaváren, restaurací nebo zázemí sociální služby. Jednalo se o dopolední i odpolední hodiny, snažili jsme se vyjít participantům vstříc. Jak již bylo uvedeno, rozhovory byly nahrávány na mobilní telefon, abychom měli pro další zpracování zachovanou jejich nezměněnou podobu. Během rozhovoru jsme si také zapisovali drobné poznámky, které sloužily k tomu, abychom mohli navázat a rozvinout něco zajímavého z toho, co zaznělo. Po ukončení celého rozhovoru byly zaznamenány vlastní dojmy z informanta, jeho chování během rozhovoru, celkový dojem, nebo drobná informace sdělená mimo zvukový záznam. Miovský (2006) tento způsob zápisu označuje jako terénní poznámky.

Někteří z participantů měli již s takovými výzkumy zkušenost, o to bylo jednodušší navázat s nimi rozhovor. Díky svým minulým zkušenostem si uvědomovali, jak je náročné data získat. Jeden z participantů sám studuje, a dokonce účast ve výzkumu vnímal jako možnost rozšířit své znalosti.

6.6 Etika výzkumu

Etika výzkumu byla již částečně nastíněna v předchozích kapitolách, ale během výzkumu byl kladen vskutku velký důraz na to, aby participanti souhlasili se vším, co se během rozhovoru bude dít, jako například nahrávání výzkumu. Opakovaně byli upozorněni na zachování naprosté anonymity. Také jim bylo sděleno, že nahrávka a její transkripce nebude součástí práce a bude využita pouze pro zpracování dat. Při interpretaci dat jsme používali fiktivní jména.

Během rozhovorů jsme vycházeli také z principů Hendla (2016), který zmiňuje, že je důležité obeznámit participanta s tím, že může kdykoli svobodně odmítnout odpovědět na jakoukoli otázku nebo se odmítnout vyjádřit na určité téma. Hendl (2016) klade apel také na formální stránku souhlasu, proto participanti podepsali informovaný souhlas, jehož znění je v anonymizované formě přílohy č. 1 této práce.

6.7 Analýza a interpretace získaných dat

Získaná data jsme zpracovali prostřednictvím otevřeného kódování, kdy jsme hledali v datech, které jsme od participantů získali, informace, které měly shodné nebo podobné rysy. Tyto informace jsme následně shromáždili do následujících kategorií, dle kterých budeme výsledky výzkumů prezentovat.

Tato část diplomové práce přinese samotnou interpretaci získaných dat tak, abychom získali odpověď na hlavní výzkumnou otázku prostřednictvím odpovědí na dílčí výzkumné cíle. Pro úplnost tedy opakujeme, že bylo provedeno pět rozhovorů s různými participanty, přičemž se vždy jednalo o opatrovníka dospělé osoby s mentálním postižením, který s účastí ve výzkumu souhlasil.

Tato část diplomové práce bude interpretovat přímé citace z výzkumu, který byl proveden, tedy z rozhovorů s participanty. Díky sběru dat tak bude možné výzkumné otázky zodpovědět.

V úvodní fázi rozhovoru jsme se snažili získat od participantů základní informace, abychom zmapovali jejich životní a rodinnou situaci. Níže tedy uvedeme primární údaje o particpantech, které jsou však podstatné pro představení každého jednoho opatrovníka, který byl účasten rozhovoru. Tento základní popis je vždy doplněn o přímou řeč participanta.

Sociální pracovnice nám pro rozhovor doporučila participantku Hanu, pečující o svého syna, kterého sama oslovuje zdobně, ačkoliv mu je 60 let. Sama Hana je již ve starobním

důchodu a její syn využívá pátým rokem sociální službu chráněné bydlení. Do té doby Hana o syna pečovala s manželem a dopoledne trávil v denním stacionáři. S ohledem na jeho úmrtí, její věk a zhoršený zdravotní stav, se Hana se svým synem Josefem rozhodli, že bude Josef využívat sociální službu chráněné bydlení. „Víte, já jsem stará škola. Moje maminka byla nemocná a postarala jsem se o ni až do konce a když se nám narodil Pepíček, slíbili jsme si s manželem, že ho nikam nedáme a budeme se o něho starat sami. Věnovali jsme mu celý život, je to naše jediné dítě, i když vydal za dvě minimálně. V mládí se to dalo zvládnout, pomáhala nám i moje sestra. Když už jsme byli starší, začal Pepík trávit dopoledne v denním stacionáři, my jsme si s manželem odpočinuli a pak jsme měli spoustu energie na to, se mu věnovat. Když František zemřel, věděla jsem, že to sama dlouho nezvládnou. Pepíček je moc šikovný a hodný, ale potřebuje neustálý dozor a na mě už to bylo příliš. Ale bylo to těžké rozhodnutí, ale vím, že by to manžel pochopil.“

Zákon o sociálních službách (č. 108/2006 Sb.) definuje chráněné bydlení jako pobytovou službu, kterou poskytuje osobám se sníženou soběstačností, která je způsobena zdravotním postižením, chronickým nebo duševním onemocněním. Tyto osoby vyžadují pomoc jiné fyzické osoby, v tomto případě sociálního pracovníka či pracovníka v sociálních službách. Služba dle zákona poskytuje ubytování, stravu, podporu při osobní hygieně, starosti o domácnost, ale také výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti. Dále například pomoc s obstaráváním osobních záležitostí.

„No, víte, u nás je to složitější, já dělám opatrovníka manželovi. Manžel měl před dvěma lety těžký úraz, kdy si poranil hlavu a zanechalo to na něm trvalé následky. Máme spolu dcerku a na mě tak zůstala péče nejenom o něj, ale i o tu malou. Najednou všechno zůstalo na mě, a to nemluvím o tom, že i pro mě to bylo otočení života vzhůru nohama. O Martina jsem se starala doma, měla jsem jenom rodičák, manžel měl neschopenku, ale finančně nám pomáhala rodina. Pořád si to vyčítám, ale dlouho jsem to psychicky nevydržela a Marta je teď tady v domově. Víím, že tento rozhovor není o mně, ale skončila jsem pod tíhou toho všeho u psychiatra, brala jsem prášky na uklidnění a skoro se nezvládala postarat o malou. Naštěstí mi fakt moc všichni pomáhali, mamka hlídala, co mohla, ale i jenom pohled na Martina mě deptal.“ Participantka Monika během své odpovědi dělala časté pomlky a bylo zřejmé, že s těžší zadržuje slzy. Její neverbální komunikace jasně ukazovala, jak velmi těžká životní situace to pro ni je. Příběh Martina a Moniky je velmi emotivní a je důležité ocenit, že byla ochotna se s tak citlivým příběhem účastnit výzkumu. Její motivací pro účast bylo dle jejích slov především to, že sama v minulosti studovala vysokou školu a byla za každého participanta velmi vděčná. O tom, co se jejímu manželovi stalo, se snaží otevřeně mluvit i s lidmi ve svém okolí. Domníváme se, že i to

mohl být jeden z důvodů, proč nám sociální pracovnice z domova pro osoby se zdravotním postižením paní Moniku doporučila pro rozhovor.

Participantku Miloslavu jsme náhodně oslovili na prodejní vánoční výstavě. Miloslava působila velmi společensky a s účastí ve výzkumu ihned souhlasila. Vzhledem k jejímu věku (52 let), je velmi aktivní, což se odráží v péči o její dceru, která je kromě mentálního postižení upoutána na elektrický invalidní vozík. Miloslava žije s manželem, a kromě Dany mají ještě mladšího syna Filipa. *„Danča se nám narodila jako zdravé miminko a nic celé těhotenství ne-nasvědčovalo tomu, že by mělo být něco v nepořádku. Zhruba v půl roce si doktorka na běžné prohlídce všimla, že je s Dančou něco v nepořádku a čekalo nás spoustu lékařských vyšetření. Je pravda, že se nesnažila otáčet, ale bylo to naše první miminko, takže jsme neměli představu o tom, jak rychle se dítě vyvíjí. Když nás pak doktorka poslala na vyšetření a my jsme časem slyšeli diagnózu, byl to šok pro všechny, pro celou rodinu.“*

V souvislosti s výše uvedenou výpovědí, bychom rádi zmínili důležitou činnosti Centra provázení, která je stěžejní zejména v průběhu sdělování zjištěné diagnózy. Centrum provázení poskytuje podporu rodinám nejen v období sdělování diagnózy, ale také při pobytu dítěte například v nemocnici, při operačních zákrocích, nebo v případě paliativní péče. Pomáhá rodičům se na novou situaci adaptovat. Podpora může spočívat také v doprovodu na jednotlivá vyšetření a při komunikaci s odborníky, protože rodiče se nachází v nové složité situaci a je pro ně náročné se v těchto chvílích ve všem zorientovat. Pracovníci centra mohou rodině pomoci i v zajištění speciálních kompenzačních pomůcek, jako je například invalidní vozík (Centrum provázení, 2018).

Náhodně jsme pro výzkum oslovili i participantku Ivanu, která je matkou a zároveň opatrovníkí třicetitříletého Romana, který je uživatelem denního stacionáře. Roman žije ve společné domácnosti s matkou a se svým otcem. Má staršího bratra, který s nimi už nežije, ale s péčí o Romana rodičům pomáhá. *„Romča se narodil s Downovým syndromem, tak to jste si asi všimla. Už v těhotenství jsme věděli, že je tam zvýšené riziko, nevyšly nám dobře testy, ale protože jsme věřící rodina, přijali jsme to jako jeho součást a ani na chvíli nás nenapadlo, že bychom se rozhodli jinak. Doma jsme už měli tříletého syna a těšili jsme se, že bude mít sourozence. Když Romča dokončil školu, přemýšleli jsme právě nad tím, jak mu zaplnit čas, který trávíme v práci, protože sám doma být nemůže, takže chodí každý den do stacionáře a my víme, že je o něj postaráno a že je v pořádku a nemusíme mít strach.“*

V rámci denního stacionáře jsou služby poskytovány pouze ambulantně, to znamená, že jedinec do služby denně dochází a zase odchází – není mu zde poskytnuto ubytování. Matoušek

(2011) uvádí, že některé stacionáře nabízí i dopravu uživatelů z domu a do stacionáře a zase zpět.

Participantka Ivana hovořila o tom, že jí v těhotenství „nevyšly dobře testy“ - myslela tím takzvaný screening v rámci prenatalní diagnostiky. Jedná se o vyšetřování žen v období gravidity za účelem vyhledávání a co nejdřívějšího zjištění daných onemocnění a vrozených vývojových vad plodu. V současnosti je prováděn také screening Downova syndromu, kdy jsou provedeny celkem tři subtesty – zjištění věku matky, biochemický screening a ultrazvukové vyšetření (Hájek, 2014).

Zajímavým participantem byl Kamil, na kterého jsme opět dostali doporučení od sociálního pracovníka. Kamil je mladý muž, student, a po úmrtí matky se poměrně nedávno stal opatrovníkem své sestry s mentálním postižením. *„My jsme se ségrou a s mamkou bydleli v bytě a měl jsem pokoj se ségrou. Tátu jsem nikdy nepoznal, ale máma se o nás vzorně starala, a tak mi ani nepřišlo, že má ségra nějaký problém. problém. Samozřejmě, že jsem věděl, že je postižená, ale nijak mě to neomezovalo. Doma jsem pomáhal s nákupem a tak, ale všechna péče byla na mamce. Až když mamka umřela, pochopil jsem, kolik toho musela zvládnout a zajistit.“* I v případě Kamila bylo dle jeho neverbální komunikace zřejmé, že pro něj sdělení této citlivé informace nebylo snadné. Proto sdílení oceňujeme, stejně jako u Moniky, ale samozřejmě celkově u všech participantů, protože každý z nich má v životě překážky, které musí překonat.

Díky této úvodní části rozhovorů s participanty došlo k došlo k prvotnímu poznání participantů a také k takzvanému „prolomení ledů“. Nervozita a prvotní obavy oboustranně opadly a získali jsme také představu o životní situaci opatrovníka a důležité informace, které nám pomohly správně klást další otázky a vést celý rozhovor se zaměřením na výzkumnou otázku.

6.7.1 Role opatrovníka

V rámci prvního dílčího cíle jsme se zaměřili na to, jakou roli hraje opatrovník při výběru volnočasové aktivity. Proto jsme se nejprve zabývali tím, jak velkou část dne tvoří u opatrovanců volný čas.

Opatrovance participantů lze rozdělit do tří skupin, podle toho, kde tráví hlavní část denní doby. Josef a Martin jsou uživateli pobytových sociálních služeb – konkrétně chráněné bydlení a domov pro osoby se zdravotním postižením. Dana, jako jediná v našem výzkumu, navštěvuje střední školu speciální. Roman s Petrou tráví hlavní část dne v denním stacionáři.

Z rozhovorů vyplynulo, že opatrovníci za volný čas označují čas v domácím prostředí, u klientů v pobytových službách se jednalo o část odpolední, kdy je možné přijet za klientem na návštěvu nebo mu zařídit aktivitu, která probíhá mimo sociální službu a samozřejmě víkendy, kdy je provoz zařízení volnější. Volný čas Dany je čas, který následuje po skončení výuky.

„Danča má klasicky, jako normální děti, volno po škole. Přijedeme domů, musí si udělat úkoly, nachystat se na další den a pak už je to vlastně na ní, samozřejmě kromě plánů a aktivit, které děláme každý týden stejně.“

„Romča má volný čas, když přijdeme domů po stacionáři. Já vím, že stacionář není škola, ale máme to v podstatě tak zavedeno. Je to jeho povinnost tam chodit a respektovat aktivity, které mají pracovníci naplánované a čas na hraní, sledování videí s vlaky a tak má potom odpoledne doma.“

Co se týče náplně dne během dopoledne, opatrovníci se shodli na tom, že respektují pravidla sociálních služeb a do dopoledních činností nijak nezasahují. Během dopoledne v sociálních službách probíhají různé tvořivé a vzdělávací činnosti, návštěvy kulturních akcí a skupinové aktivity. Na tom, jakým způsobem budou opatrovanci čas trávit, se tak významně podílejí pracovníci v jednotlivých zařízeních. Výjimku samozřejmě tvoří Dana, kde se náplň dopoledne odvíjí od vzdělávacích osnov ve škole. Z výše uvedených informací lze jednoznačně určit, že dopolední aktivity jsou v kompetenci personálu sociálních služeb, případně pedagogů.

Dále jsme se proto zaměřili na aktivity v již zmiňovaném volném čase, tedy odpoledne a o víkendech.

Ivana uvedla, že v denním stacionáři, který navštěvuje její syn Roman je na výběr ze čtyř zájmových kroužků, které probíhají jednou týdně. *„Vím o tom, že tu odpoledne pořádají nějaké jakoby kroužky, ale nikdy jsem se o to nezajímala, protože Romča nemá moc rád nucené řízené činnosti. Je tu nějaké malování, cvičení, nějaké dílničky, pořádně ani nevím. I když jsem to s Romčou opakovaně probírala, tak nic z toho vyzkoušet nechtěl. Já mám velkou výhodu v tom, že dělám jen čtyři hodiny denně a přicházím sem pro něho hned po obědě, takže mu to tu uteče i bez kroužků.“* Po pár minutách si Ivana vzpomněla, že syn navštěvuje křesťanský kroužek. *„Každou neděli chodíme celá rodina na mši a Romča má ještě v pátek náboženství. To by se vlastně dalo za kroužek považovat, když se tak ptáte. Romča tam chodí odmalička a celou dobu to vede stejný pan farář, takže se tam Romča těší a bere je všechny jako kamarády. Někdy na mši přijede i starší syn se svojí rodinou, a to pak máme jako rodina společný oběd.“*

Odlíšnou situaci popsal Kamil *„Já jsem si kvůli ségře zařídil ve škole individuální studijní plán, abych měl odpoledne čas, ale tady ve stacionáři jsme domluvení, že ségra může odejít domů až ve tři hodiny. Ona totiž po tom, co nám umřela mamka, chce být pořád se mnou*

a nejrady by odcházela daleko dřív nebo do stacionáře nechodila vůbec a šla se mnou do školy. Často je ráno velká scéna, že do stacionáře nechce a půjde se mnou, někdy je to opravdu náročné ji to vysvětlit. Proto se taky snažím, aby měla ségra ve stacionáři co nejvíce aktivit a čas jí utíkal rychleji. Protože mám sám dost věcí do školy, vybíráme se ségrou aktivity, které probíhají tady. Ségra má naučenou cestu domů, ale kdyby měla jezdit někam jinam, tak by to asi nezvládla. Takhle aspoň vím, že je v bezpečí a nemusím se bát, jestli dobře došla.“

Miloslava uvedla, že má velké štěstí, že může být vedena jako hlavní pečující osoba u příspěvku na péči. Je tak v domácnosti a její hlavní náplní dne je péče o její dceru. Manžel je zaměstnaný a jeho příjem je pro rodinu klíčový. Díky tomu může Miloslava Danu ráno vozit do školy a vyzvedávat ji ze školy hned po skončení výuky, Dana se učí na cukrářku. Odpolední aktivity jsou velmi ovlivněny tím, že má Dana mladšího intaktního bratra. „*Já vyzvednu Danču ze školy, a pak spolu jedeme pro Fildu, který končí později. Filda je velmi akční dítě, jednou týdně má v Sokole všestrannost a dvakrát týdně fotbal. Danča je jeho velkou fanynkou, na všechny tréninky ji samozřejmě беру s sebou, a někdy jsem až dojatá s jakým nadšením brácha podporuje, fandí mu a má z toho radost. Odpoledne tak většinou trávíme takhle všichni pohromadě, děcka dělají společně úkoly a pak vymýšlíme co dál.“*

Specifickou výpověď poskytla Monika. Jak jsme již uvedli, Moniky manžel utrpěl těžký úraz, při kterém došlo k poranění hlavy, což velmi razantně ovlivnilo jeho mentální schopnosti. Monika sdělila, že dle lékařských zpráv, dosahují Martinovy schopnosti mentální úrovně odpovídající úrovni zhruba tříletého dítěte. Monika věnuje odpolední čas převážně jejich společné dceři a odpolední aktivity Martina během týdne nejsou žádné. Čas tráví s ostatními uživateli v domově. „*Tady v domově nefungují žádné kroužky, oni mají přes dopoledne nějaké dílny a tak, vím, že mi tady paní říká, že sbírali listí nebo zametali, ale odpoledne manžel sedí ve společenské místnosti a sleduje televizi. Víte, pro mě je to taky těžké, ale on má rád pohádky a rád staví kostky. Velkou oporou je mi Martinova rodina, kteří se sem snaží aspoň jednou týdně zastavit. O víkendech sem jezdím já s malou a většinu času trávíme tady v zahradě, když je hezky. Jednou za čas se snažím, i kvůli malé, vymyslet nějaký výlet, rádi jezdíme třeba do zoo. Je to ale složité, protože bych sama nezvládla hlídat dceru i manžela, ale opravdu mi hodně pomáhá jeho rodina i naši společní kamarádi. Je ale pravda, že výletů mimo zařízení až tak moc nepodnikáme. Takže ale když se ptáte na volný čas, tak to jsou ty víkendy, kdy sem přijedeme a neprobíhají žádné dílničky a tak, že bychom narušily program.“*

Komu a v jakém rozsahu jsou poskytovány služby v domovech pro osoby se zdravotním postižením, stanovuje již zmiňovaný zákon o sociálních službách (č. 108/2006 Sb.), konkrétně

§ 48, ve třetí části zákona, díl 3. Jedná se o službu pobytovou, poskytující ve své podstatě tožné služby jako již výše popsaná sociální služba chráněné bydlení. S jediným rozdílem, že domovy jsou určeny pouze osobám se zdravotním postižením, čemuž odpovídá i název.

Opatrovník sehrává v životě opatrovance důležitou roli, ale zároveň je i opatrovník samostatnou bytostí a má své zdravotní obtíže a starosti, které se do péče o opatrovance podepisují. Příkladem toho je Hana, která po úmrtí manžela zůstala na péči sama, a proto, ačkoliv to pro ni nebylo lehké rozhodnutí, využívá její syn Josef sociální službu chráněné bydlení a během dopoledne navštěvuje sociální službu denní stacionář. Josef je velmi schopný a samostatný, takže se mezi službami pohybuje samostatně. Hana bývá často unavená, má potíže s chůzí, a proto už se sama příliš neúčastní aktivit, které stacionář pořádá a museli omezit i víkendové výlety a cestování. Významný podíl na tom mají i finance, kdy po úmrtí manžela došlo k významnému poklesu příjmů, a ačkoliv Josef pobírá invalidní důchod a příspěvek na péči, fakultativní služby stacionáře a chráněného bydlení jsou finančně náročné. Josefovy aktivity ve volném čase jsou tak velmi omezeny a většinu odpoledne tráví odpočinkem a sledováním televize. Hana za ním dochází jednou týdně, protože je pro ni náročné absolvovat cestu do zařízení. O víkendech ji navštěvuje Josef, který má nacvičenou cestu tramvají a Hana ho čeká na zastávce. *„Každou sobotu ráno čekám na Pepička v devět hodin na zastávce. Máme takovou tradici, že si dáme v cukrárně kafičko, nebo teda on kávu nepije, ale má rád věnečky. Potom jdeme společně domů a většinou tam Pepiček i přespí. Dříve domů jezdil už v pátek, ale co umřel manžel, sama bych na něho tři dny nestačila, takže přespí jenom jednu noc, a potom ho zase vyprovodím na elektriku. Společně sledujeme televizi, rádi se díváme na pořady o vaření a pečení. Pořád u mě má svůj pokojíček, takže má svoje soukromí. Pepiček má rád sladké, tak když zbydou síly, upečeme spolu buchtu na plech a tu mu potom zabalím s sebou na domeček.“*

Jak jsme již zmínili, Miloslava vozí Danu na bratrovy aktivity, ale snaží se věnovat prostor i Daně samotné. *„My máme s Dančou společné čtvrtky. Pořádili jsme jí speciální plavecký kruh a každý čtvrtek odpoledne spolu hodinu trávíme na bazéně. Tím, že je Danku na vozíku, tak jí často bolí záda a ta voda jí na to opravdu pomáhá. Říkám si, že je to i forma rehabilitace a posílí tak svaly. Je pravda, že i já v bazéně vypnu hlavu a přijdu na jiné myšlenky. Hlavně je to jediný čas, kdy jsme spolu jen my dvě s Danuš, jinak je to u nás doma občas bláznivec.“*

Možná i vzhledem k tomu, že je Miloslava mladšího věku, snaží se svoji dceru zapojovat do běžných aktivit. *„Mně to vlastně přijde úplně normální, že Danku bereme všude s sebou. Snažíme se každý rok jet na dovolenou, o víkendech jezdíme na výlety, chodíme do kina, Danku*

má ráda hudbu, poslouchá kapelu O5 a Radeček, takže když vystupují někde poblíž, nikdy nevynecháme jejich koncert. Danča už se tak nemocná narodila, takže ji tak všichni bereme a neděláme mezi ní a Fildou žádné rozdíly. Však i ona umí někdy pěkně zlobit, je tvrdohlavá a když si něco umane, musí být po jejím.‘‘

Opatrovník Kamil je mladý studující člověk, kterému se úmrtím matky změnil život. Protože je pro něj studium důležité, Petra tráví i podstatnou část odpoledne ve stacionáři. Jedná se však o velmi aktivní stacionář, který v rámci dne nabízí několik aktivit, kterých se Petra účastní. Do zařízení dochází paní, která poskytuje canisterapii, muzikoterapii a korálkování, což je Petry oblíbená činnost. Zajímavé je, že v rámci stacionáře se Petra jednou týdně setkává s psychoterapeutem a na těchto sezeních jí terapeut pomáhá zpracovat úmrtí matky. Nejen tato služba, ale i výše uvedené aktivity, jsou fakultativními službami stacionáře a jsou velmi nákladné po finanční stránce. *„My máme fakt problém s penězma, na ségru mám příspěvek na péči, má důchod, já mám sirotčí důchod, ale kdyby mi paní na úradě neporadila, o jaké dávky mám žádat, bylo by to šílený. Takhle bereme příspěvky na bydlení, já mám ve škole stýpko, tak se to nějak snažíme zvládat. Teď mi jedna známá radila, že jsou i různé nadace, ale ještě jsem neměl čas se na to podívat na netu. Z rodiny už nikoho nemáme, ale vím, že by mi pomohli kamarádi, kdybych potřeboval půjčit nebo s něčím pomoci.‘‘* Dvakrát byla Petra na deset dní v týdenním stacionáři, protože Kamil měl zkouškové období a vykonával povinnou praxi. Jednalo se však o velmi nákladnou záležitost a rodinný rozpočet umožňuje, aby tam Petra byla opravdu jen v odůvodněných případech.

Sociální služby jsou povinné poskytovat základní činnosti, prostřednictvím kterých naplňují potřeby uživatelů sociálních služeb. K těmto základním činnostem se však mohou v případě potřeby přidat také činnosti fakultativní. Nelze je jednoznačně vymezit, protože služby, jejich činnosti a možnosti a v neposlední řadě přání klientů jsou různé, ale lze obecně říci, že slouží jako doplněk poskytovaných činností základních. Vždy se musí jednat o službu, kterou poskytuje zaměstnanec anebo jiné prostředky poskytovatele. Úhrada za takovou službu může být stanovena v plné výši nákladů, zároveň je nepřipustné, aby byl generován zisk (Lusková, 2013).

Týdenní stacionář funguje na podobném principu jako stacionář denní. S tím rozdílem, že uživatelé zde tráví celý pracovní týden, kromě víkendu, tedy od pondělí do pátku. Poskytuje pobytové služby, a to osobám se sníženou soběstačností v důsledku věku nebo zdravotního postižení, včetně postižení duševního. Tyto osoby potřebují pomoc poskytnutou jinou fyzickou osobou. Pracovníci se zde prostřednictvím aktivit snaží posílit praktické i sociální schopnosti uživatelů (Arnoldová, 2016).

Oproti výše uvedeným odpovědím opatrovanec Roman žádné fakultativní služby nevyužívá. „*Romča má rád vlaky a nejvíc miluje všechno, co je s tím nějak spojené. Po cestě ze stacionáře se skoro vždycky musíme zastavit na nádraží a vlastně celkově výlet vlakem mu udělá největší radost. Má ale rád svůj klid, takže i doma i tady sedí sám v koutě, čte si knihy o vlacích, prohlíží si časopisy a má i několik modelů, se kterými si rád hraje. Vlaky jsou opravdu jeho záliba, svoje modely vlaků by nepůjčil nikomu, ani bráchovi, se kterým má skvělý vztah. Ale jako rodina se snažíme občas něco podniknout, ale spíš takové normální běžné výlety. Možná se v létě podívám, kde je nějaké muzeum železnice, jestli to tedy vůbec existuje, že bychom zase někam vyrazili.*“

Vzhledem k tomu, že několik participantů uvedlo, že při výběru volnočasových aktivit rozhodují i finance, chtěli bychom na tomto místě pouze okrajově zmínit, že v českém systému sociálních dávek je pro tyto osoby stěžejní dávka příspěvku na péči, která primárně slouží k tomu, aby si osoby potřebnou péči mohli zajistit. Dávka je poskytována ve čtyřech stupních dle rozsahu potřebné péče (Zákon č. 108/2006 Sb.).

Dalším finančním zdrojem opatrovanců je invalidní důchod, který je poskytován dle zákona o důchodovém pojištění (Zákon č. 155/1995 Sb.). Opatrovník opatrovance velmi často zastupuje i v otázce majetku a správě jeho financí a je oprávněn s jeho penězi nakládat.

Otázka financí se objevila ve většině výpovědí. Moničin manžel po úraze nejdříve pobíral dávky nemocenského pojištění, ale po roce bylo nutností začít vyřizovat invalidní důchod. Monika uvedla, že manžel má v domově pro osoby se zdravotním postižením tzv. otevřen účet. Invalidní důchod je zasílán přímo do zařízení a jsou z něho automaticky strhávány poplatky za pobyt. Běžné záležitosti v případě nutnosti kupuje sociální pracovnice v zařízení a vede o tom evidenci, ale kdyby se jednalo o větší výdaj, musela by s tím Monika souhlasit. Monika dále uvedla: „*Když je potřeba zařídit nějaké oblečení nebo něco, dají mi vědět. Jinak se o pravidelné platby nestarám, řeší to tu Martinova paní a jednou jsem podepisovala papíry i k nějakému příspěvku. Donesla jsem jim sem pak to rozhodnutí, ale tím, že to chodí sem do zařízení, tak se o to moc nestarám.*“

Vyhláška č. 505/2006 Sb., což je vyhláška, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, stanoví maximální výši úhrad za poskytování stravy a ubytování.

Respondentka Hana také uvedla, že to, že její syn Josef využívá služeb chráněného bydlení a denního stacionáře je velmi finančně náročné a finance jsou tak jedním z faktorů, které negativně ovlivňují trávení jeho volného času. Josef pobírá invalidní důchod, příspěvek na péči a příspěvek na mobilitu.

Dávka příspěvek na mobilitu je opakující se peněžitou dávkou, na kterou má nárok osoba starší 1 roku, která se opakovaně v měsíci přepravuje nebo je přepravována za úhradu. Zároveň se musí jednat o osobu, která je držitelem průkazu ZTP nebo ZTP/P. Příspěvek je vyplácen ve výši 900 Kč a je upravován zákonem o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením (Zákon č. 329/2011 Sb.)

Opatrovanci Hana a Roman žijí ve svých rodinách a s jejich financemi hospodaří jejich rodiče, opatrovníci. Oba mají přiznaný příspěvek na péči a invalidní důchod. *„Hanička má stejně jako Filda svoji pokladničku, kam si dává penízky, když nějaké dostane. Jinak samozřejmě mám její peníze jí a snažím se jí je šetřit, každý měsíc polovinu odkládám a ze zbytku normálně žijeme. Výlety, a to plavání, platíme normálně my, jako rodiče, ale když si pak na výletě chce třeba něco koupit, zaplatíme to z její pokladničky.“*

Obdobně hovořila i Ivana, která hospodaří s Romanovým majetkem. *„Jednou ročně dávám takové vyúčtování na soud, ale já jsem pečlivá a vedu si evidenci příjmů a výdajů, tak to není problém. S manželem si ale uvědomujeme, že tu nebudeme věčně a nechceme finančně zatížit staršího syna, takže má Roman stavební spoření a finance mu ukládáme. Když jedeme na výlet, zaplatíme to my, jen vlastně když si ho vezme bratr na víkend, tak se snažíme nějakou korunou přispět.“*

Kamilovu výpověď na téma finance jsme přinesli již výše, ale pro úplnost zde pouze dodáme, že Kamil je student a pobírá finanční výhody ze strany fakulty, má sirotčí důchod a společně se sestrou, která má invalidní důchod, pobírají sociální dávky napříč celým jejich spektrem. V době výzkumu se Kamil snažil kontaktovat ještě jeden zdroj financí, který by mohl sloužit na volnočasové aktivity:

„Dostal jsem teď, když jsem byl se ségrou u psychiatra na kontrole radu, abych se spojil s nějakou nadací, mám to doma napsané, ale teď si nevzpomenu na název. Nejdřív jsem to zavrhnul, ale celkem mi to vrtá hlavou, protože kdybych měl nějaké další peníze navíc, mohli bychom se ségrou podnikat víc věcí a zážitků. Asi jim fakt zkusím napsat.“

Prvním dílčím cílem této práce bylo zjistit, jak velkou roli opatrovníci sehrávají ve výběru volnočasových aktivit. Na základě získaných dat lze konstatovat, že opatrovník v tomto výběru vystupuje opravdu jako zástupce opatrovance a při výběru aktivit má hlavní slovo. Je však zřejmé, že při rozhodování je kladen velký důraz na osobnost opatrovance, na jeho zájmy a s ohledem na dostupnou nabídku aktivit. Roli hraje také celková rodinná situace, zjevný vliv má například pokud má opatrovanec sourozence. Limitem při výběru jsou však fyzické, psychické a v neposlední řadě zdravotní možnosti opatrovníka i opatrovance.

Nemalou roli sehrává i finanční stránka, která může trávení volného času negativně ovlivnit, protože z výzkumu vyplývá, že fakultativní nabídka zařízení je sice pestrá, ale finančně nákladná. Opatrovanci mají přiznaný invalidní důchod a pobírají sociální dávky napříč dávkovým systémem dle jejich konkrétní situace. Další možností jsou nadační příspěvky, jedná se však o nenáročný příjem.

6.7.2 Získávání informací o nabídce aktivit

Druhý dílčí cíl se zužuje na způsob, kterým jsou opatrovníci informováni o nabídce volnočasových aktivit.

Opatrovanec Ivany (Roman) tráví dopoledne v denním stacionáři a opatrovankyně Miloslavy (Dana) navštěvuje střední speciální školu. Pro oba opatrovníky je však na základě rozhovorů společné, že jejich opatrovanci ve volném čase nenavštěvují žádné aktivity, které by byly určeny výhradně pro osoby s mentálním postižením. Oba opatrovanci, tedy Roman a Dana, mají sourozence a volný čas tráví běžnými činnostmi a zájmy pro osoby intaktní. Je zřejmé, že právě úplná rodina a existence sourozence v tomto hraje důležitou roli. Rodina chce trávit čas společně.

Miloslava je však velmi aktivní a účastní se všech akcí, které speciální škola pořádá – jako například pěvecká vystoupení ke Dni matek, vánoční besídka, zahradní slavnost na Den dětí. O těchto akcích se Miloslava dozví od třídní učitelky prostřednictvím emailové komunikace, nebo písemnými vzkazy, které předává speciální pedagog žákům. Speciální škola musí respektovat výukové osnovy, ale snaží se svým žákům vytvořit zajímavý program, tak jako se to na školách s intaktními dětmi děje běžně.

„Danka má klasickou žákovskou a když se něco děje nebo plánuje, má v ní vložený lísteček. Hodně ale fungují emaily, když chci Danku někam přihlásit nebo má být nějaké divadlo, jdou do kina nebo něco, paní učitelka nám to pošle emailem a já, když se k tomu večer dostanu, tak to v klidu vyřídím.“

Oproti tomu Ivana sama zmínila, že akce denního stacionáře spíše nenavštěvují. *„My s manželem oba chodíme do práce a je pro nás náročné akce stacionáře časově skloubit, protože už máme i vnoučata a snažíme se čas rozdělit mezi všechny spravedlivě. Hlavně ani Roman to úplně nemusí, je rád sám ve svém vlakovém světě, jak tomu doma říkáme, a já ho do toho nenutím.“* O akcích stacionáře, které jsou dostupné pro veřejnost je informována emailem, informace jsou také vyvěšeny v prostorách zařízení.

Žádné speciální aktivity pro osoby s mentálním postižením nevyhledává ani Monika, ale oproti výše uvedeným participantům, vnímáme rozdíl v tom, že její manžel je klientem pobytové sociální služby – domov pro osoby se zdravotním postižením. Monika uvedla, že během dopoledne tam probíhají lehké manuální činnosti, nácvik sebeobslužných činností, procházky po okolí a jiné aktivity. Z její odpovědi vyplývá, že kdyby se chtěla dozvědět více informací o aktivitách, osloví klíčového sociálního pracovníka, kterého má manžel přidělen.

„Vím, že pro Martina pravidelně vytváří individuální plán, s jeho pracovníci plán konzultujeme a já ho potom musím podepsat, kdykoliv se do něj můžu podívat, nebo můžu něco navrhnout a vidím, co všechno Martin během dne dělá a co je v plánu do budoucna. Snažím se při navrhování aktivit myslet hlavně na to, co měl rád před úrazem a z toho vycházím, i když už je teď mentálně opravdu jinde.“

Jednou z mnoha povinností poskytovatelů sociálních služeb je vést písemné záznamy o průběhu poskytování služby, poskytování služby plánovat na míru konkrétní osoby, to znamená dle jejich osobních cílů, schopností a zájmů a samozřejmě také s ohledem na jejich zdravotní stav (Zákon č. 108/2006 Sb.). Proces individuálního plánování je jedním z nejdůležitějších faktorů, které determinují kvalitu poskytování sociálních služeb. V tomto procesu jde o to, aby poskytovatel a uživatel našli společný cíl, kterého budou dosahovat a jakým způsobem tak bude učiněno. Služby se plánují za účelem dosažení co největší míry samostatnosti a soběstačnosti uživatele. Výsledkem procesu individuálního plánování je individuální plán klienta (Hauke, 2011).

Na základě této informace tedy můžeme konstatovat, že tyto písemné záznamy vedou i denní stacionáře a chráněné bydlení.

Zajímavou činnost ve volném čase vykonává Josef, kterému tato aktivita byla nabídnuta sociální pracovníci chráněného bydlení. Jedná se o skupinu sebeobhájců, jejichž cílem je naučit osoby s postižením prosazovat své názory, sdílet zkušenosti a podporovat ostatní lidi s postižením. Skupina probíhá prostřednictvím pravidelných setkání osob s postižením, na kterých se učí své názory a přání vyjadřovat (Rytmus, 2025). Jeho opatrovnice žádné informace o volnočasových aktivitách nevyhledává, má za to, že je o syna dobře postaráno ve službách, které navštěvuje, tedy v chráněném bydlení a ve stacionáři. Participantka Hana informace nevyhledává i s ohledem k jejímu pokročilému věku, neovládá internet, nevlastní počítač. Zároveň samotný Josef letos oslavil šedesáté narozeniny a dopolední dění ve stacionáři ho zmáhá natolik, že v odpoledních hodinách vyhledává spíše odpočinkové aktivity. S Hanou si však denně telefonují, Josef jí povypráví, co se přes den dělo a Hana díky tomu ví, že je vše v pořádku.

„Já využívám nabídku stacionáře, když je něco nového, nebo se něco chystá, vždycky mi přijde email. Zároveň stacionář vydává jednou měsíčně zpravodaj, kde jsou nejenom informace o akcích, které byly, ale i které budou. Blbý je, že ségra je na mě hodně fixovaná a často vyžaduje, abych do stacionáře přišel a byl tam na té aktivitě s ní. Já se jako snažím, ale ne vždycky mi to vyjde, mám fakt hodně přednášek a musím se učit a chodit na praxe.“

Z této výpovědi je tedy patrné, že primárním zdrojem Kamilových informací jsou sdělení, které poskytuje stacionář online formou.

Z informací, které se nám podařilo získat, je evidentní, že významným zdrojem informací je emailová komunikace a elektronické zpravodaje konkrétních zařízení. V obou případech je však autorem těchto informací sociální služba, která aktivity zprostředkovává. Evidentně funkčním zdrojem informací jsou také nástěnky a vývěsky v zařízeních, kam pracovníci informace vyvěšují a jsou pro všechny dostupné. V jednom případě se dále jednalo o osobní doporučení sociální pracovnice, která vyhodnotila osobnost klienta a aktivitu mu doporučila na míru. Dle našeho názoru se jedná o velmi funkční zdroj informací, protože pracovnice opatrovance zná a může mu tak doporučit opravdu něco, co bude dobré pro jeho rozvoj a bude ho to bavit.

6.7.3 Využití volnočasových aktivit pro intaktní osoby

Třetím výzkumným cílem, prostřednictvím kterého získáme odpověď na hlavní výzkumnou otázku, je zmapovat, zda osoby s mentálním postižením navštěvují aktivity, které jsou primárně určeny pro osoby intaktní. Z dosavadní interpretace dat je patrné, že aktivit, pro intaktní osoby se účastní především Dana, Martin a Roman.

„My se s Dančou snažíme dělat fakt všechno. Samozřejmě, že každý výlet nebo dovolenou musíme naplánovat tak, abysme to s vozíkem zvládli, ale děláme naprosto běžné činnosti. Jezdíme do zoo, na dovolenou, jednou ročně jezdíme i stanovat. V zimě jezdíme na hory, to samozřejmě lyžuje jen manžel se synem, ale my si zatím s Dančou dáme něco dobrého, fandíme jim a sledujeme každou jejich jízdu. Hodně času trávíme s kamarády, kteří teda mají všichni zdravé děti, ale Danču mají moc rádi, a berou ji takovou, jaká je. Ted', když Danča slavila osmnáct, tak jsme se celá rodina složili a jeli jsme na výlet do Disneylandu do Francie, protože odmalička miluje Mikyho, tak byla úplně nadšená.“ Rodina tak tráví volný čas pohromadě při běžných aktivitách, které ačkoli jsou přizpůsobeny zdravotnímu stavu Dany, baví celou rodinu.

V návaznosti na výpověď participantky Miloslavy a její zmínce o invalidním vozíku, na který je upoutána jejich dcera Daniela, chceme uvést pár slov k problematice bezbariérového prostředí. Prostor tomu zde věnujeme především proto, že se dá předpokládat, že nutnost invalidního vozíku, potažmo právě bezbariérovost, bude mít vliv na trávení volného času a výběr aktivit. Bezbariérová přístupnost zahrnuje soubor opatření, která umožňují samostatný pohyb a užívání stavebních objektů nejen osobám s postižením, ale také seniorům a ženám v období těhotenství a následně s dítětem v kočárku. Šestáková (2010) za stěžejní aspekty svobodného pohybu osob považují například rovnou plochu a přístupy bez výškových rozdílů, dostatečnou šířku v průchodu dveřmi, adekvátní prostor pro manipulaci, ale také přístupnost obslužných prvků (madla, úchyty, ovládací tlačítka). Cílem procesu zpřístupňování je dosažení co největší možné míry normalizace v životě osob s postižením. Týká se to všech oblastí života, to znamená i sféry trávení volného času (Zikl, 2011).

Co se týče bezbariérovosti a přístupného prostředí školy, jsou tyto záležitosti v kompetenci zřizovatele příslušné školy. Dále přístupnost pro žáky s tělesným postižením spočívá ve stavební úpravě celých prostor školy a ve změně organizačních postupů, které zahrnují mimo jiné i odstranění bariér, které by mohly bránit volnému pohybu (Čadová, 2015).

Roman žije v úplné rodině, má staršího bratra, který již doma nežije a má vlastní rodinu. Občas si však bratra vezme na víkend, aby ulevil rodičům. Roman tak tráví čas s jeho rodinou, tedy s manželkou a dětmi, se kterými si Roman velmi rozumí. *„Romča někdy tráví víkend u svého brácha, který má dva kluky. Výhoda je, že i kluci mají rádi vlaky, auta a všechno, co jezdí, takže se Romča vždycky těší, co mají kluci nového, nebo kam pojedou na výlet. Chovají se k němu úplně normálně, prostě ho berou, že takový je. V týdnu moc prostor na aktivity nemáme, Romča má sice přes 30 let, ale je to pořád náš malý kluk a potřebuje dohled, aby se umyl, nachystal si věci na další den a tak. A my toho s manželem už po práci máme taky hodně, zvládneme tak maximálně nějakou procházku. V týdnu se ale snažíme Romčovi držet nějaký režim, aby v osm už ležel v posteli.“* Ivana také zmínila, že jsou nábožensky založená rodina a jak jsme již uvedli, syn navštěvuje každý pátek kroužek náboženství, kde se pravidelně setkává s intaktními osobami. Stejně tak se rodina účastní akcí a oslav, které pořádá náboženská obec.

Manžel Moniky je po těžkém úraze hlavy a žije v pobytové službě domov pro osoby se zdravotním postižením. *„My když za Martou jedeme, tak často zůstáváme v areálu domova, ale jednou za čas se snažím vzít někoho k sobě a vyrazit společně na výlet, přece jenom chci, aby měl i kontakt s Kájou. Ale je teda pravda, že ne vždycky nám výlet vyšel, protože jednou pro něho přijeli jeho kamarádi, se kterými každý týden hrával fotbal. Vzali ho na zápas, ale brzo se ukázalo, že to Martu už nezajímá, nechápal pravidla, prostě už to není jako dřív. Ale snažíme*

se dělat normální věci, hlavně kvůli Káje. Mám trochu strach z toho, co bude dál, protože Kája poroste, bude šikovnější a šikovnější a jednou nastane doba, kdy ji budou bavit jiné věci. A taky ji to budu muset celý nějak vysvětlit, no, někdy z toho nespím. ‘‘

Z výpovědí Hany je patrné, že Josef se žádných aktivit, které jsou určeny primárně pro osoby intaktní, neúčastní. Je zvyklý na prostředí stacionáře a chráněného bydlení a vzhledem ke svému věku má rád svůj klid a zavedené činnosti. *„Já ani nevím, jestli by chtěl Pepíček někam chodit se zdravýma dětma, přece jenom už má svůj věk a dřív takové vymoženosti nebyly, vždycky byl s námi, pomáhal manželovi a dělal to co my. My jsme ho nikam dát nechtěli, tak jsem se o to ani nezajímala a teď si myslím, že mu náš společný čas o víkendech stačí. ‘‘*

„Já bych ségru rád vzal třeba do kina, nebo do divadla, ale ségra je po smrti mamky na tom i psychiky špatně. Navíc jsme s mamkou nikdy tak nikam nechodili, čas jsme trávili sami doma, takže nevím, jestli by ségra dvě hodiny v kině vydržela. Ani nám ale na takové věci nezůstávají peníze, protože hodně platíme za stacionář a když se mi něco podaří ušetřit tak jsem rád. Ani toho času moc není. Ono vlastně pro mě je to taky pořád nová situace, mamka umřela před dvěma rokama, a na mě to všechno spadlo, ale jsem rád, že se o ségru můžu postarat a nemusela jít třeba někam do zařízení. Věřím, že až dodělám školu a najdu si práci, tak že bude těch peněz víc, tak spolu pojedeme třeba někam na dovolenou. Péťa vždycky říká, že chce vidět moře, u kterého jsme ještě nikdy nebyli, protože mamka na nás taky byla sama, tak to bych byl rád, kdyby se mi jednou povedlo splnit. ‘‘

Na základě rozhovorů s participanty si troufáme tvrdit, že to, zda osoba s mentálním postižením využívá aktivit, které jsou určeny pro osoby intaktní, se odvíjí nejen od schopností jedince, ale také od jeho rodinného zázemí. Především opatrovanci, kteří mají sourozence a mladší rodiče, jsou velmi aktivní a ve volném čase provádějí běžné aktivity. Zároveň se také potvrdilo, že i role opatrovníka zde sehrává významnou roli.

6.8 Diskuze

Hlavní výzkumná otázka zněla následovně - „*Jakým způsobem osoby s mentálním postižením tráví volný čas a jaké volnočasové aktivity si vybírají?*” Odpověď na ni jsme získali díky rozhovorům s pěti participanty, kteří byli ochotni sdílet svoje soukromí. Aby bylo možné na hlavní výzkumnou otázku odpovědět, definovali jsme tři dílčí výzkumné cíle. Prostřednictvím odpovědí na tyto výzkumné cíle nám vyvstala odpověď na hlavní výzkumnou otázku.

Získané informace jsme zpracovali, zakódovali a následně jsme mohli data interpretovat. Ze získaných zpracovaných dat je patrné, že výběr volnočasových aktivit je z velké části v kompetenci opatrovníka. Ten při výběru aktivit zohledňuje celkovou rodinnou a finanční situaci, osobnost, schopnosti a možnosti opatrovance, případně nabídku konkrétní sociální služby, kterou opatrovanec využívá, pokud tomu tak je. Role opatrovníka, jako zástupce opatrovance, je tak velmi významná a má poslední slovo v tom, jakým směrem se volný čas bude ubírat.

Výzkum se v průběhu rozhovorů okrajově dotkl také finanční stránky, hlavně v souvislosti s tím, jak nákladné jsou fakultativní služby, které zařízení poskytují. Za zdroje příjmu lze označit např. příspěvek na péči, sociální dávky nebo invalidní důchod opatrovanců.

Rozhovory byly prováděny s opatrovníky, kteří mentální postižení opatrovance berou jako jeho součást a zapojují se do běžných aktivit tak, jako osoby intaktní. Z rozhovorů také vyplynulo, že stejný postoj k opatrovancům zaujímá i okolí rodiny, nebo například náboženská obec. Složitou situaci ovšem popisovala jedna z participantek, jejíž manžel byl zdravý a bohužel se mu stal závažný úraz s trvalými následky a jeho záběr koníčků a zájmů se rapidně změnil. Jiné rodiny však jezdí s opatrovanci na výlety a dovolené, tráví čas společně, navštěvují je v sociálních službách nebo naopak oni se vrací do domácího prostředí a věnují se běžnému všednímu životu. Aktivity rodiny samozřejmě uzpůsobují fyzickým i mentálním schopnostem opatrovanců, ale při výběru je pro ně daleko důležitější zohlednit přání a zájmy opatrovance než skutečnost, zda je aktivita určena pro osoby intaktní či nikoli.

Mezi participanty však byli i tací, kteří volnočasové aktivity nechávají v kompetenci sociálních služeb, v našem případě denních stacionářů a domova pro osoby se zdravotním postižením. Za tímto rozhodnutím stál věk opatrovníka nebo jeho sociální situace. Opatrovníci jsou přesvědčeni o tom, že je o opatrovance v sociální službě dobře postaráno a jsou mu nabízeny adekvátní aktivity.

Dle výpovědí participantů je však nabídka aktivit, které zprostředkovávají sociální služby, velmi široká. Jedná se o různé kulturní akce, výtvarné aktivity, vzdělávací činnosti, ale

také aktivity speciální – jako například setkání s psychoterapeutem, canisterapie, nebo skupina sebeobhájců. Nabídka je tak velice pestrá a každý z opatrovanců si mezi aktivitami najde tu, která ho zaujme.

Informace o volnočasových aktivitách jsou u našich participantů předávány formou emailové komunikace, měsíčním zpravodajem, při osobní komunikaci nebo při tvorbě individuálního plánu. Co se týče návrhu na zlepšení předávání informací, věnujeme tomu část následující kapitoly.

6.9 Doporučení pro praxi

Ačkoliv volnočasové aktivity, které zprostředkovávají sociální služby, jsou velmi pestré, ani jeden z našich participantů nevedl, že by během týdne navštěvoval zprostředkovanou aktivitu společně se svým opatrovancem. Domníváme se, že vytvořit prostor, kde by čas mohl trávit opatrovník a opatrovanec společně a vytvářely by tak společné hodnoty, by byl prospěšný pro obě strany. Společná aktivita, která by se odehrávala v neutrálním prostředí oproti domovu, by mohla přispět k prohloubení jejich vzájemného vztahu a hlubšího sebezpoznání. Jako konkrétní příklad navrhuje společný keramický kurz, společné vaření, nebo například pohybové aktivity.

Jako vylepšení komunikační strategie mezi sociálními službami, a nejen opatrovníky by mohla zafungovat i nějaké společná chatovací skupina, kde by pracovníci mohli sdílet fotografie z aktivit téměř v reálném čase. Limitem je však samozřejmě to, že ne všichni disponují chytrým zařízením nebo na to mají technické znalosti, proto bychom doporučili i zachovat stávající ověřené písemné způsoby.

Zajímavým návrhem se nám také jeví organizovat skupinová setkání pro opatrovníky osob s mentálním postižením. Kromě toho, že by tato skupina zastávala jistou terapeutickou funkci, opatrovníky by podporovala, ale také by mohla být zajímavým zdrojem informací, jak lze trávit volný čas s osobou s mentálním postižením. Opatrovníci by si mezi sebou mohli předávat konkrétní tipy na organizace, služby, místa atd.

Během výzkumu vyšlo najevo, že nedostatek financí se negativně projevuje na výběru aktivit i na samotném trávení volného času. Zdá se nám velmi vhodné, kdyby všechny informace ohledně všech možností sociálních dávek, invalidních důchodů i například nadačních fondů, byly sdruženy na jednom místě. Ideální by bylo nějaké webové rozhraní, aby se daly informace pravidelně aktualizovat a rozšiřovat. Dobrou volbou se jeví také papírová brožura, která by byla k dispozici v sociálních službách a praktických školách. Jako přínosné bychom viděli i to, kdyby v rámci povinného vzdělávání sociálních pracovníků v zařízeních byli pracovníci pravidelně školeni v oblasti dávek a celkové možnosti finanční podpory rodin.

6.10 Limity výzkumu

Považujeme za vhodné se na tomto místě pozastavit nad průběhem výzkumu a pokusit se na něj kriticky nahlédnout.

Rádi bychom začali silnými stránkami, mezi které určitě patří to, jakým stylem byly rozhovory vedeny. Ve všech případech se podařilo vytvořit bezpečné prostředí, ve kterém byli účastníci sdílní a ochotní spolupracovat. Svou roli na tom mělo zcela jistě to, že rozhovory byly vedeny neformálním způsobem, nebyla používána žádná složitá terminologie a otázky byly kladeny nenásilně a s ohledem na jednotlivého informanta. Také Miovský (2006) klade nejen na autenticitu výzkumníka velký důraz, ale také na jeho motivující a iniciativní přístup.

Za slabou stránku výzkumu lze chápat skupinu účastníků. Jak i během rozhovorů vyplynulo, několik účastníků se již účastnilo několika výzkumných šetření k různým účelům. Hrozilo tak, že již nebudou ochotni spolupracovat. V kvalitě výzkumu se také mohlo odrazit to, že nemáme bohaté zkušenosti, co se zpracování dat týče, ale ze získaných informací jsme se i přesto pokusili vylézt maximum.

Určitý limit tohoto výzkumu mohou také představovat těžké životní příběhy účastníků, které bylo náročné zpracovávat a zároveň si od nich udržet patřičný odstup, který byl důležitý pro objektivní zpracování dat.

Obecně si myslíme, že opatrovníci osob s mentálním postižením jsou často vyhledávanou skupinou informantů, ale i přesto se dle našeho názoru jedná o zajímavý vzorek, ze kterého lze stále získat nové a zajímavé informace.

ZÁVĚR

Smyslem této diplomové práce bylo odpovědět na hlavní výzkumnou otázku ve znění: „*Jakým způsobem osoby s mentálním postižením tráví volný čas a jaké volnočasové aktivity si vybírají?*” Práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část. Teoretická část je zaměřena na klíčové pojmy, které s problematikou souvisí. Zpracovali jsme pojmy jako mentální postižení, osoba s mentálním postižením a pojmy s tím související, a také pojem opatrovník osoby s postižením. Zaměřili jsme se také na definici volného času, protože je pro tuto práci klíčový, zmiňujeme možnosti jeho trávení, jeho funkci i determinanty. Přinášíme také definice tří sociálních služeb, které byly zmíněny v rámci výzkumu a pro posílení praktické stránky této práce jsme přinesli i náhodně vybrané služby napříč Olomouckým krajem.

V empirické části jsme se nejprve zaměřili na to, jakým způsobem byl proveden výzkum, jak bylo pracováno se získanými daty, jak jsme vlastně tato data získali a kdo byli informanti našeho výzkumu. Následovala samotná interpretace dat, kdy jsme získaná data interpretovali prostřednictvím doslovného přepisu výpovědí participantů, které jsme místy ukotvili do teorie nebo k nim přidali vlastní komentář.

Aby však bylo možné hlavní výzkumnou otázku zodpovědět, stanovili jsme tři dílčí cíle. Prvním dílčím cílem bylo zjistit, jakou roli ve výběru volnočasové aktivity pro osobu s mentálním postižením hraje její opatrovník, druhý výzkumný cíl se zaměřoval na to, kde se opatrovníci osob s mentálním postižením informují o nabídce poskytování volnočasových aktivit a třetí výzkumný cíl sledoval, zda osoby s mentálním postižením využívají také nabídky volnočasových aktivit, které jsou primárně určeny pro osoby intaktní.

Data byla získána prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s pěti participanty, což byly osoby, které vykonávají funkci opatrovníka osobě s mentálním postižením. Ve všech případech se jednalo o rodinné příslušníky. Na základě získaných dat lze na hlavní výzkumnou otázku odpovědět tak, že opatrovníci při výběru volnočasových aktivit respektují osobnost opatrovance, berou v potaz jeho zájmy, záliby, ale při výběru mají konečné slovo právě oni. Velkou měrou se na trávení času podílejí také pracovníci v sociálních službách a pedagogičtí pracovníci. Zájmy a přání opatrovance jsou důležité, ale významnou roli hraje také celková rodinná situace a zdravotní stav a možnosti opatrovníka. Fakultativní nabídka sociálních služeb, ale i jiné aktivity jsou velmi finančně nákladné. Opatrovanci jsou proto často oprávněnými osobami ve věci různých sociálních dávek, pobírají invalidní důchody a někteří využívají i nadační fondy.

Opatrovníci jsou o nabídce volnočasových aktivit informováni především v budovách sociálních služeb, kdy jsou informace vyvěšeny na nástěnkách, nebo v rámci elektronické komunikace. Jako zdroj informací také slouží individuální plán klienta, který vedou sociální služby. Informace jsou předávány také při osobním kontaktu.

Z výzkumu také vyplynulo, že pokud opatrovanec žije v úplné rodině, je volný čas často složen z aktivit, které jsou určeny pro osoby intaktní. Volnočasové aktivity určeny výhradně pro osoby s mentálním postižením jsou realizovány často v rámci sociálních služeb.

Závěr diplomové práce přináší i praktické doporučení pro praxi, protože jsme chtěli maximálně zvýšit přínosnost této práce a doufáme, že by v běžné praxi mohla být užitečná a poskytnout další zajímavý úhel pohledu na danou problematiku.

SOUHRN

Práce je zaměřena na zjištění způsobů trávení volného času osob s mentálním postižením v dospělém věku a přístup jejich opatrovníka k dané problematice. Práce je rozdělena na dva celky, a to na část teoretickou a empirickou.

V rámci teoretické části ukotvujeme stěžejní pojmy související s tématem práce. Jedná se o terminologické vymezení osoby s mentálním postižením, role opatrovníka a také volného času jako takového.

Empirická část práce pojednává o zvolené metodologii pro výzkum, tedy podrobně popisuje, jak bylo v průběhu celého výzkumu postupováno. Nejprve bylo nutné stanovit hlavní cíl práce a společně s ním cíle dílčí. Jako metoda sběru dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor s participanty, a těmi byli opatrovníci dospělých osob s mentálním postižením. Předmětem empirické části práce je také interpretace dat, které jsme prostřednictvím rozhovorů získali. Zaměřili jsme se na to, jakou roli hraje opatrovník ve výběru aktivit pro svého opatrovance, kde a jak získává o volnočasových aktivitách informace a zda opatrovanec využívá aktivity, které jsou primárně určeny pro osoby bez postižení.

Z provedených rozhovorů vyplynulo, že opatrovník bere v potaz přání a zájmy svého opatrovance, zároveň přihlíží k psychickým i fyzickým schopnostem opatrovance, ale také ke svým vlastním. Důležitým determinantem ve výběru volnočasových aktivit je i finanční stránka věci. Informace o nabídce volného času jsou většinou získávány ze sociální služby, kterou opatrovanec využívá, alespoň tomu tak bylo u všech našich opatrovanců. Využití aktivit, které jsou primárně určeny pro osoby intaktní se značně odvíjí od skutečnosti, zda opatrovanec žije v rodině se sourozencem bez postižení. Opatrovník přihlíží k celkové situaci rodiny a dle toho orientuje aktivity opatrovance.

SUMMARY

This thesis focuses on exploring how adults with intellectual disabilities spend their free time and how their guardians approach this issue. The work is divided into two main parts: a theoretical and an empirical section.

In the theoretical part, we define key concepts related to the topic. These include the terminology regarding individuals with intellectual disabilities, the role of a guardian, and the concept of leisure time itself.

The empirical part describes the chosen research methodology in detail, outlining the procedures followed throughout the research. The primary goal of the thesis was first defined, along with several sub-goals. The method of data collection chosen was a semi-structured interview conducted with the participants, who were guardians of adults with intellectual disabilities. This section also includes the interpretation of the data obtained through these interviews. The focus was on the guardian's role in selecting activities for their ward, where and how they obtain information about leisure activities, and whether the individuals with disabilities participate in activities primarily intended for people without disabilities.

The interviews revealed that guardians take into account the wishes and interests of the person they care for, while also considering their mental and physical abilities—as well as their own capacities. An important factor in choosing leisure activities is the financial aspect. Information about leisure opportunities is mostly obtained through the social service used by the person with a disability, which was the case for all participants in our study. Participation in activities intended for individuals without disabilities is largely influenced by whether the person with a disability lives in a family with a non-disabled sibling. Guardians consider the overall family situation and adjust the activities of the person in their care accordingly.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. 11. revize Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-11), 2025. Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR [online]. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/index.php?pg=registry-sber-dat--klasifikace--mezinarodni-klasifikace-nemoci-mkn-11>
2. ARNOLDOVÁ, Anna, 2016. Sociální péče 2. díl, Učebnice pro obor sociální činnost. Grada. ISBN 978-80-247-5148-1.
3. BAZALOVÁ, Barbora, 2023. Psychopedie. Grada. ISBN 978-80-271-3725-1.
4. BERNOLDOVÁ, Jana a Zdeňka ADAMČÍKOVÁ, 2013. Neobyčejné rodičovství: Sebevzdělávací materiály [online]. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <http://www.neobycejnerodicovstvi.cz/#>
5. BERNOLDOVÁ, Jana, Iva STRNADOVÁ a Zdeňka ADAMČÍKOVÁ, 2019. Ženy s mentálním postižením v roli matek. Karolinum. ISBN 978-80-246-4329-8.
6. BLATNÝ, Marek, 2017. Psychologie celoživotního vývoje. Karolinum. ISBN 978-80-246-3462-3.
7. Centrum provázení, Protože táta není kouzelník a lékař není Bůh... [online], 2018. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://centrumprovazeni.cz>
8. ČADOVÁ, Eva a kolektiv, 2015. KATALOG PODPŮRNÝCH OPATŘENÍ DÍLČÍ ČÁST PRO ŽÁKY S POTŘEBOU PODPORY VE VZDĚLÁVÁNÍ Z DŮVODU TĚLESNÉHO POSTIŽENÍ NEBO ZÁVAŽNÉHO ONEMOCNĚNÍ [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci [cit. 2025-04-14]. ISBN ISBN 978-80-244-4687-5. Dostupné z: <http://inkluzi.upol.cz/ebooks/katalog-tp/katalog-tp.pdf>
9. ČERNÁ, Marie a kolektiv, 2015. Česká psychopedie. Karolinum. ISBN 978-80-246-3071-7.
10. ČESKÁ TELEVIZE, 2009. *Klíč* [online]. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1096060107-klic/209562221700004/>
11. DISMAN, Miroslav, 2024. Jak se vyrábí sociologická znalost. Karolinum. ISBN 978-80-246-5053-1.
12. Domov „Na zámku“, p.o. Nezamyslice [online], 2025. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://www.nazamku.eu/>
13. DUFFKOVÁ, Jana, Lukáš URBAN a Josef DUBSKÝ, 2008. Sociologie životního stylu. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 9788073801236.
14. Dumazedier, J. Volný čas. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 1966, vol. 2, iss. 3, p. 443-447.

15. FERJENČÍK, Ján, 2015. Úvod do metodologie psychologického výzkumu, Jak zkoumat lidskou duši. Portál. ISBN 978-80-7367-815-9.
16. FOSA, o. p. s. [online], 2025. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://www.fosaops.org>
17. FREYA [online], 2025. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://www.freya.live/cs>
18. HÁJEK, Zdeněk, Evžen ČECH, Karel MARŠÁL a kolektiv, 2014. Porodnictví. 3. zcela přepracované a doplněné vydání. Grada. ISBN 978-80-247-4529-9.
19. HÁJKOVÁ, Vanda a Iva STRNADOVÁ, 2010. Inkluzivní vzdělávání. Grada. ISBN 978-80-247-3070-7.
20. HAMŘÍK, Zdeněk, 2022. Volný čas dětí a mládeže: zábava, odpočinek a příležitost pro rozvoj [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci [cit. 2025-03-03]. ISBN 978-80-244-6183-0. Dostupné z: <https://doivup.upol.cz/pdfs/doi/9900/05/5500.pdf>
21. HAUKE, Marcela, 2011. Pečovatelská služba a individuální plánování, Praktický průvodce. Grada. ISBN 978-80-247-3849-9.
22. HENDL, Jan, 2005. Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace. Portál. ISBN 8073670402.
23. HENDL, Jan, 2016. Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.
24. HOFBAUER, Břetislav, 2004. Děti, mládež a volný čas. Praha: Portál. ISBN 80-7178-927-5.
25. CHRÁSKA, Miroslav, 2016. Metody pedagogického výzkumu, Základy kvantitativního výzkumu. 2. aktualizované vydání. Grada. ISBN 978-80-247-5326-3.
26. JANIŠ, Kamil a Jitka SKOPALOVÁ, 2016. Volný čas seniorů. Grada. ISBN 978-80-247-5535-9.
27. JITRO Olomouc, o. p. s. [online], 2025. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://www.jitro-olomouc.cz/>
28. KAPLÁNEK, Michal a kolektiv, 2017. Volný čas a jeho význam ve výchově. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1250-8.
29. KNOTKOVÁ, Alena, 2022. Pedagogika volného času [online]. Gaudeamus [cit. 2025-03-03]. ISBN 978-80-7435-867-8. Dostupné z: <https://www.uhk.cz/file/edee/pedagogicka-fakulta/pdf/pracoviste-fakulty/ustav-socialnich-studii/dokumenty/publikace-ke-stazeni/pedagogika-volneho-casu.pdf>
30. KOZÁKOVÁ, Zdeňka, 2023. Partnerské vztahy, intimita a sexualita osob s mentálním postižením. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-6233-2.

31. KROUPOVÁ, Kateřina, 2016. Slovník speciálněpedagogické terminologie. Grada. ISBN 978-80-247-5264-8.
32. LACINOVÁ, Lenka, Stanislav JEŽEK a Petr MACEK, 2016. Cesty do dospělosti Psychologické a sociální charakteristiky dnešních dvacátníků. Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8400-1.
33. LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ, 2006. Vývojová psychologie. 2., aktualizované vydání. Grada. ISBN 978-80-247-1284-0.
34. LIŠTIAK MANDZÁKOVÁ, Stanislava, 2013. Sexuální a partnerský život osob s mentálním postižením. Portál. ISBN 978-80-262-0502-9.
35. LUSKOVÁ, Daniela, 2013. Doporučený postup k zajišťování fakultativních činností při poskytování sociálních služeb. Praha. Dostupné také z: <https://www.mpsv.cz/>
36. MACHOVÁ, Zuzana, Alena NOSKOVÁ, Monika ONDRÁČKOVÁ a Jana OUŘETSKÁ, 2020. Metodika výkonu veřejného opatrovnictví. [online]. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: https://www.khk.cz/assets/krajsky-urad/socialni-oblast/verejne-opatrovnictvi/Metodika_vykonu_veřejneho_opatrovnictvi_2--prepracovane_vydani.pdf
37. MATOUŠEK, Oldřich a kolektiv, 2011. Sociální služby, Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení. Druhé, rozšířené vydání. Portál. ISBN 978-80-262-0041-3.
38. MIOVSKÝ, Michal, 2006. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1362-5.
39. MKN-10 klasifikace: 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí. MKN-10 klasifikace [online]. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://mkn10.uzis.cz/>
40. MRÁZOVÁ, Eva, 2017. Kapitoly ze speciální pedagogiky [online]. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <http://www.euroinstitut.cz/wp-content/uploads/2017/05/Kapitoly-ze-speciální-pedagogiky-Dr.-Eva-Mrázová.pdf>
41. Office of Disability Rights. DC.gov [online]. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://odr.dc.gov/page/people-first-language>
42. PÁVKOVÁ, Jiřina a kolektiv, 2001. Pedagogika volného času. Portál. ISBN 8071785695.
43. PÁVKOVÁ, Jiřina. Pedagogika volného času. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.
44. PIPEKOVÁ, Jarmila, 2006. Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů. Brno. ISBN 8086633403.
45. Pontis Šumperk o.p.s [online], 2025. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://www.pontis.cz/>

46. POSPÍŠIL, Jiří, 2023. Hodnoty a volný čas: nové výzvy pro sociální pedagogiku a pedagogiku volného času. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-6236-3.
47. PRŮCHA, Jan, 2009. Pedagogická encyklopedie. Portál. ISBN 978-80-7367-546-2.
48. PUGNEROVÁ, Michaela a Jana KVITOVÁ, 2016. Přehled poruch psychického vývoje. Grada. ISBN 978-80-247-5452-9.
49. RABOCH, Jiří, Pavel PAVLOVSKÝ a kolektiv, 2014. Psychiatrie. Karolinum. ISBN 978-80-246-1985-9.
50. REICHEL, Jiří, 2009. Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. Grada. ISBN 978-80-247-3006-6.
51. RYTMUS, Pomáháme lidem s postižením žít běžný život [online], 2025. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://rytmus.org/sebeobhajci/>
52. SLEPIČKOVÁ, Irena, 2000. Sport a volný čas. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0044-7.
53. SLOWÍK, Josef, 2016. Speciální pedagogika. 2., aktualizované a doplněné vydání. Grada. ISBN 978-80-271-0095-8.
54. SLOWÍK, Josef, 2022. *Inkluzivní speciální pedagogika*. Grada. ISBN 978-80-271-3010-8.
55. SPMP - Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením v České republice, z. s. [online], 2025. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://www.spmpr.cz/produkty>
56. SPOLU Olomouc [online], 2025. [cit. 2025-03-03]. Dostupné z: <https://www.spoluolomouc.cz/co-delame/>
57. STRAUSS, Anselm a Juliet CORBIN, 1999. Základy kvalitativního výzkumu. Boskovic: Sdružení Podané ruce. ISBN 80-85834-60-X.
58. SVOBODA, Mojmir, Eva ČEŠKOVÁ a Hana KUČEROVÁ, 2012. Psychopatologie a psychiatrie. Portál. ISBN 978-80-262-0216-5.
59. SVOBODA, Pavel a VALENTA, Milan. *Speciálněpedagogická diagnostika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3694-4.
60. ŠAFR, Jiří a Věra PATOČKOVÁ, 2010. Trávení volného času v České republice ve srovnání s evropskými zeměmi. Naše společnost. (2010/2), 21-27. Dostupné také z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a1159/f28/Šafr,%20Jiří;%20Patočková,%20Věra.%20Trávení%20volného%20času%20v%20České%20republice%20ve%20srovnání%20s%20evropskými%20zeměmi.pdf

61. ŠEDÁ, Vlasta, 2004. Sexualita mentálně postižených: sborník materiálů z celostátní konference. Praha: Orfeus. ISBN 978-80-903519-7-4.
62. ŠERÁK, Michal, 2009. Zájmové vzdělávání dospělých. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-551-6.
63. ŠESTÁKOVÁ, Irena a Pavel LUPAČ, 2010. Budovy bez bariér, Návrhy a realizace. Grada. ISBN 978-80-247-3225-1.
64. ŠNÝDROVÁ, Ivana, 2008. Psychodiagnostika. Grada. ISBN 978-80-247-2165-1.
65. ŠVARŤÍČEK, Roman, Klára ŠEĐOVÁ a kolektiv, 2010. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Portál. ISBN 978-80-262-0644-6.
66. VALENTA, Milan a kolektiv, 2015. Katalog podpůrných opatření pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu mentálního postižení nebo oslabení kognitivního výkonu [online]. Univerzita Palackého v Olomouci [cit. 2025-03-03]. ISBN 978-80-244-4688-2. Dostupné z: <http://inkluze.upol.cz/ebooks/katalog-mp/katalog-mp.pdf>
67. VALENTA, Milan, Jan MICHALÍK, Martin LEČBYCH a kolektiv, 2012. Mentální postižení v pedagogickém, psychologickém a sociálně-právním kontextu. Grada. ISBN 978-80-247-3829-1.
68. VALENTA, Milan, Jan MICHALÍK, Martin LEČBYCH a kolektiv, 2018. Mentální postižení. 2., přepracované a aktualizované vydání. Grada. ISBN 978-80-271-0378-2.
69. VÁŽANSKÝ, Mojmír, 1995. Základy pedagogiky volného času. Brno: Paido. ISBN 80-901737-9-9.
70. VÁŽANSKÝ, Mojmír, 2001. Základy pedagogiky volného času. 2. upravené a doplněné vydání. Brno: Print-Typia. ISBN 80-86384-00-4.
71. VELENSKÁ, Z. Michal KAPLÁNEK (ed.): Volný čas dětí staršího školního věku. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2023, vol. 59, iss. 5, p. 559-564.
72. VENGLÁŘOVÁ, Martina, Petr EISNER a kolektiv, 2013. Sexualita osob s postižením a znevýhodněním. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0373-5.
73. Vyhláška 505/2006 Sb.: Vyhláška, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, 2006. In: .
74. Zákon č. 108/2006 Sb.: Zákon o sociálních službách, 2006. In: .
75. Zákon č. 155/1995 Sb.: Zákon o důchodovém pojištění, 1995. In: .
76. Zákon č. 329/2011 Sb.: Zákon o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů, 2011. In: .
77. Zákon č. 89/2012 Sb.: Zákon občanský zákoník, 2012. In: .
78. Zákon č. 435/2004 Sb.: Zákon o zaměstnanosti, 2004. In: .

79. ZIKL, Pavel, 2011. Děti s tělesným a kombinovaným postižením ve škole. Grada. ISBN 978-80-247-3856-7.
80. ZIKL, Pavel, 2022. Motorika dětí s lehkým mentálním postižením. Karolinum. ISBN 978-80-246-5015-9.
81. ŽIŽLAVSKÝ, Martin, 2003. Metodologie pro sociální politiku a sociální práci. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3110-7.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Informovaný souhlas

Příloha č. 1

Informovaný souhlas

1. Identifikace studenta:

Jméno: Bc. Eliška Novotná

Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta

Katedra: Ústav speciálně pedagogických studií

Studovaný obor: Speciální pedagogika – Poradenství

2. Identifikace participanta

Opatrovník dospělé osoby s mentálním postižením

Jméno:

3. Cíle zkoumání a důvod zapojení participanta do výzkumu

Výzkum je zaměřen na volnočasové aktivity osoby s mentálním postižením. Hlavním cílem této práce je zjistit, jakým způsobem tráví svůj volný čas a jaké volnočasové aktivity si vybírají. Výzkum je prováděn za účelem diplomové práce na Univerzitě Palackého. Výzkum bude proveden formou polostrukturovaného rozhovoru, přičemž bude pořízen zvukový záznam, který bude po zpracování dat smazán. Data budou dostupná pouze autorce práce a v práci budou interpretovány prostřednictvím fiktivních jmen. Bude kladen velký důraz na anonymitu participanta a jeho opatrovance, a to s ohledem na etické zásady. Přílohou práce bude pouze obecný vzor informovaného souhlasu, tedy bez osobních dat. Originály u sebe bude uchovávat autorka diplomové práce.

4. Souhlas k nakládání s daty

Svým podpisem stvrzuji, že souhlasím a rozumím výše uvedeným informacím. Souhlasím s tím, aby získaná data byla interpretována a použita výhradně výše uvedeným způsobem.

Podpis:

5. Poučení o možnosti souhlas odvolat a kontakt na osobu k odvolání souhlasu

Byl/a jsem poučen/a o tom, že účast ve výzkumu je dobrovolná. Jsem také poučen/a o tom, že souhlas se zpracováním dat mohu odvolat. Jsem srozuměn/a s tím, že v případě odvolání tohoto souhlasu mohu kontaktovat autorku práce, tedy Bc. Elišku Novotnou.

Podpis: